

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่อง "การเปรียบเทียบคะแนนความคิดสร้างสรรค์ระหว่างนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่เรียนวิชาศิลปะศึกษา โดยการทำกิจกรรมเป็นกลุ่มกับการทำกิจกรรมเป็นรายบุคคล" ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นพื้นฐานในการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

1. ศิลปะศึกษา

- 1.1 ความหมายของศิลปะศึกษา
- 1.2 ความสำคัญของศิลปะศึกษา
- 1.3 กิจกรรมการเรียนการสอนวิชาศิลปะศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น
- 1.4 พัฒนาการทางศิลปะของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

2. ความคิดสร้างสรรค์

- 2.1 โครงสร้างทางเชาวน์ปัญญาและความคิดสร้างสรรค์
- 2.2 ความหมายของความคิดสร้างสรรค์
- 2.3 องค์ประกอบของความคิดสร้างสรรค์
- 2.4 ลักษณะของผู้มีความคิดสร้างสรรค์
- 2.5 ธรรมชาติของความคิดสร้างสรรค์
- 2.6 การส่งเสริมให้เกิดความคิดสร้างสรรค์
- 2.7 ความคิดสร้างสรรค์กับศิลปะศึกษา

3. กระบวนการกลุ่ม

- 3.1 ความหมายของกลุ่ม
- 3.2 ลักษณะของกระบวนการกลุ่ม
- 3.3 การทำกิจกรรมเป็นกลุ่ม
- 3.4 การเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการกลุ่ม

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

- 4.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องภายในประเทศ
- 4.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องในต่างประเทศ

ศิลปศึกษา

ศิลปะเป็นสิ่งที่ผูกพันอยู่กับชีวิตประจำวันของมนุษย์อย่างแยกไม่ออก กิจกรรมทุก ๆ อย่าง บริเวณสถานที่ทุกแห่งหน ทุก ๆ ส่วนของชีวิตมนุษย์จะต้องมีศิลปะเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเสมอ และในสังคมมนุษย์ศิลปะยังมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์แก่กันและกันของมวลมนุษย์อีกด้วย ทั้งนี้เมื่อมนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม มีวัฒนธรรมของตนเองแล้ว สมาชิกของสังคมจะต้องเรียนรู้ศิลปะอันเป็นวัฒนธรรมของสังคมด้วย (ธนู แสงศักดิ์, 2521) ดังนั้นศิลปะจึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิตของมนุษย์ทุกคน จนนักการศึกษาตระหนักถึงคุณค่า นำเอาวิชาศิลปะบรรจุเข้าไปในแผนการศึกษาสำหรับเป็นวิชาที่จะส่งเสริมลักษณะนิสัยและพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ โดยมีชื่อทางการศึกษาว่า "ศิลปศึกษา" (Art Education) และเปิดทำการสอนในโรงเรียนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลศึกษาจนถึงระดับอุดมศึกษา

1. ความหมายของศิลปศึกษา

นักการศึกษาและผู้เชี่ยวชาญทางศิลปศึกษาได้แสดงทัศนะและให้ความหมายของศิลปศึกษา ไว้ 2 แนวความคิด ดังนี้

1.1 ความหมายของศิลปศึกษาตามแนวคิดในด้านของเครื่องมือในการแสดงออกทางความคิดสร้างสรรค์ของเด็ก

รัตนา อุกฤษณ์ (2507), อารี สุทธิพันธุ์ และ วิรุณ ตั้งเจริญ (2518), และ วณิช บรรจง (2519) มีทัศนะที่สอดคล้องกันโดยสรุปว่า ศิลปศึกษาเป็นวิชาที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนแสดงออกตามความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ออกมาเป็นงานศิลปะ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้เรียนเจริญงอกงามเป็นพลเมืองที่ดีที่มีความสามารถ ในทำนองเดียวกันนี้ นิรมล ตีรณสาร สวัสดิบุตร (2525) ก็ได้ให้ความหมายของศิลปศึกษาว่า หมายถึงการศึกษาเรื่อง

ของศิลปะ หรือการศึกษาเรื่องของการสร้างสิ่งใหม่ที่สวยงามโดยต้องใช้ประสบการณ์ การรับรู้ เหตุผล อารมณ์และความคิดริเริ่มเป็นเครื่องช่วยในการสร้าง และศิลปศึกษาคือ การศึกษาเรื่องของการสร้างงานศิลปะของนักเรียนเอง หรือการสร้างงานศิลปะของผู้อื่น ซึ่งชโลม พงษ์สามารถ (2526) และ ชูจิตต์ วัฒนารมณ (2529) ให้ความเห็นเพิ่มเติมโดยสรุปว่าวิชาศิลปศึกษาเป็นวิชาที่ผู้เรียนได้แสดงออกตามความสามารถทางด้านความคิดสร้างสรรค์อย่างอิสระ โดยอาศัยประสบการณ์และจินตนาการ ซึ่งครูจะเป็นผู้จัดประสบการณ์ด้านการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับบุคลิกภาวะของผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนมีพัฒนาการในทุก ๆ ด้าน

ส่วน มานพ ถนอมศรี (2526) กล่าวสนับสนุนว่าศิลปศึกษาคือ การนำเอาศิลปะมาเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้สึนึกคิด เพื่อเป็นการฝึกฝนการทำงานของสมองให้แก่ผู้เรียน โดยมุ่งที่จะเป็นสิ่งเสริมสร้างให้เป็นคนที่มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพในการคิด เป็นผลดีต่อไปในการศึกษาวิชาอื่น ๆ ผู้เรียนมีโอกาสได้ติดตามแก้ปัญหาและการสร้างสรรค์โลกแห่งจินตนาการ อันเป็นโลกแห่งความก้าวหน้าทางสมองลงบนกระดาษด้วยเทคนิควิธีการทางศิลปะอันเป็นวิชาเดียวเท่านั้นที่มีอิสรภาพและเสรีภาพในการแสดงออกให้แก่เด็กนักเรียนมากที่สุด เป็นสื่อในการนำและการเรียนรู้

1.2 ความหมายของศิลปศึกษาตามแนวความคิดด้านการส่งเสริมลักษณะนิสัย

เลิศ อานันทนะ (2516) ให้ความเห็นว่า วิชาศิลปศึกษาว่าเป็นวิชาที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีสุนทรียภาพ เกิดบุคลิกปัญหา มีกิจนิสัยขยันหมั่นเพียร รู้จักใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ซึ่งสงวน รอดบุญ (2524) มีความเห็นในทำนองเดียวกันว่าศิลปศึกษาเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งที่ว่าด้วยเรื่องราวของ "มิติทางศิลปะ" ซึ่งจะช่วยให้ผู้ศึกษามีความเข้าใจในคุณค่าของสุนทรียภาพและบุคลิกปัญหาของมนุษย์แต่ละยุคแต่ละสมัย รู้คุณค่าของความผูกพันระหว่างชีวิตกับศิลปะ และบังเกิดค่านิยมต่อศิลปวัฒนธรรมของชาติ รู้จักนำเอาศิลปะมาประยุกต์ให้ชีวิตมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น นอกจากนั้น กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2522) และ วิชัย วงษ์ใหญ่ (2529) ก็มีความเห็นสอดคล้องกันโดยสนับสนุนความเห็นข้างต้นว่า ศิลปศึกษาเป็นการให้การศึกษาด้านศิลปะแก่เด็ก มีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างและพัฒนาศิลปนิสัยกับผู้เรียน ให้มีความรู้และทักษะและความคิดที่ดีต่อศิลปะ

จากความหมายของศิลปศึกษาตามทัศนะของนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญทางศิลปศึกษาดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า ศิลปศึกษา คือ การให้การศึกษาศิลปะแก่ผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียน

ใช้เป็นสื่อในการแสดงออกเพื่อสะท้อนถึงสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ออกมาเป็นความงามตามที่คน
ของแต่ละบุคคล นอกจากนี้ยังมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เจริญงอกงามในทุก ๆ ด้าน
ทั้งทางด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์และสังคม มีความเข้าใจในคุณค่าของสุนทรียภาพ และ
พุทธปัญญา รู้จักนำศิลปะมาประยุกต์ให้เกิดคุณค่าแก่ตนเองและสังคม

2. ความสำคัญของศิลปศึกษา

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าศิลปะมีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ในทุก ๆ ด้าน และเมื่อนำ
ศิลปะเข้าในระบบการศึกษา บทบาทและความสำคัญมิได้ลดน้อยลง ดังจะเห็นได้จากทัศนะ
ของบุคคลผู้ทรงคุณวุฒิและนักวิชาการต่อไปนี้ ซึ่งได้กล่าวถึงความสำคัญของศิลปศึกษาที่มีผลต่อ
ผู้เรียนในด้านต่าง ๆ คือ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ (อ้างในวิชัย วงษ์ใหญ่, 2529) ได้ทรงมีพระราช
ดำรัสเกี่ยวกับความสำคัญของศิลปศึกษาไว้ว่า

"วิชาศิลปะมีประโยชน์ทำให้ผู้เรียนได้ถ่ายทอดจินตนาการของตนออกมา
ในรูปที่ผู้อื่นเข้าใจได้ง่าย เป็นการฝึกทักษะให้สัมพันธ์กับวิชาอื่น ๆ ตลอดจนเป็น
การวางรากฐานนิสัยของผู้เรียนให้เป็นผู้มีความคิดสร้างสรรค์ รู้จักใช้เวลาว่าง
ให้เป็นประโยชน์"

2.1 ความสำคัญของศิลปศึกษาที่ส่งผลต่อความคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียน

ดิวอี้ (Dewey, 1970) ได้กล่าวถึงความสำคัญของศิลปศึกษาไว้ว่า
ประสบการณ์ที่ได้มาจากการสร้างสรรค์งานศิลปะจะมีคุณค่าทางสุนทรียภาพและการใช้สอยนั้น
เด็กจะต้องแก้ปัญหาและสร้างสรรค์ความคิดอย่างชาญฉลาด ประสบการณ์ในการแก้ปัญหาและ
การทำงานนี้จะส่งเสริมในด้านสติปัญญาของเด็ก นอกจากนี้แล้วกิจกรรมของวิชาศิลปะยังช่วย
ส่งเสริมให้เด็กร่วมงานและประสานงานกับผู้อื่นได้ เช่น การสอนให้เด็กได้ทำงานร่วมกัน
ด้วยการเขียนภาพฝาผนัง เป็นการฝึกให้เด็กทราบและเข้าใจผู้อื่น แนวความคิดนี้สอดคล้อง
กับ โลเวนเฟลด์ (Lowenfeld, 1975) นักการศึกษาที่มีชื่อเสียงที่สุดในวงการศิลปศึกษา
ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า "การที่เด็กได้ปฏิบัติงานศิลปะจะช่วยส่งเสริมในด้านสุนทรียภาพ การรับรู้

สติปัญญา อารมณ์ สังคม การสร้างสรรค์และเทคนิคการทำงาน"

รีด (Read, 1958) ให้ความเห็นว่า ศิลปศึกษาที่จะเสริมให้เด็กเจริญเติบโตขึ้นนั้น เด็กต้องมีความสามารถและความพร้อมในการแสดงความคิดสร้างสรรค์และอารมณ์อย่างอิสระ คำกล่าวนี้สอดคล้องกับ รุสชอฟฟ์ และ สวาทซ์ (Rueschoff and Swartz, 1969) ที่ให้ความเห็นว่าศิลปศึกษาเป็นวิชาที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียน ได้พัฒนาศักยภาพด้านความคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียนแต่ละคนโดยตรง และกิจกรรมทางศิลปศึกษาช่วยให้ผู้เรียนกล้าแสดงออกซึ่งความคิดสร้างสรรค์ของตนเอง ดังนั้น ศิลปศึกษาจึงเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่ส่งเสริมการแสดงออกของความคิดสร้างสรรค์ และกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2522) ได้เน้นให้เห็นถึงความสำคัญของศิลปศึกษาว่า เป็นวิชาที่เสริมสร้างความคิดสร้างสรรค์ให้แก่ผู้เรียนได้ และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์นี้เป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับการเรียนรู้ การแสวงหา การค้นคว้า ทดลอง ความมีเสรีภาพ มีการยืดหยุ่นและเข้าใจปัญหา สิ่งเหล่านี้จะเป็นรากฐานที่จะนำไปสู่การเข้าใจในตนเอง ความมีใจกว้าง ส่งเสริมมิให้คนเกิดความเย่อหยิ่งและหลงตัวเอง ทั้งนี้ กระบวนการทางความคิดริเริ่มสร้างสรรค์นั้นจะต้องได้รับการฝึกฝนที่ถูกต้องจึงจะพัฒนาไปได้อย่างเต็มที่และรวดเร็ว

2.2 ความสำคัญของศิลปศึกษาที่ส่งผลต่อการพัฒนาลักษณะนิสัยของผู้เรียน

วีรัตน์ พิชญไพบูลย์ (2516) ได้กล่าวถึงคุณค่าและความสำคัญของศิลปศึกษาโดยสรุปว่า เด็กที่มีความเจริญเติบโตทางสุนทรียภาพและการรับรู้ จะได้รับการปลูกฝังนิสัยที่เป็นระเบียบในการทำงาน รักสวยรักงาม ช่วยปรับปรุงบ้านและสิ่งแวดล้อมให้สวยงาม เป็นระเบียบดีขึ้นอยู่เสมอ นอกจากนั้น ผู้เรียนยังสามารถนำเอากิจกรรมศิลปศึกษาไปทำเป็นงานอดิเรกได้ ทำให้เพลิดเพลินเป็นสุข ช่วยปลูกฝังนิสัยรักการทำงาน และยังเป็นประโยชน์ช่วยในการครองชีพ ช่วยให้เศรษฐกิจของครอบครัวดีขึ้นอีกด้วย และ วิรุณ ตั้งเจริญ (2525) ได้แสดงความเห็นเพิ่มเติมว่า การจัดกิจกรรมศิลปะเป็นวิถีทางที่จะสะท้อนผลไปสู่การพัฒนาลักษณะนิสัย เพื่อเป็นพลังในการเรียนรู้และการดำรงชีวิตในสังคม โดยเน้นลักษณะนิสัยที่ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น คิดเป็น สุमितร์ คุณานุกร (2520) กล่าวสนับสนุนว่า ศิลปศึกษาเป็นวิชาหนึ่งในกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย บรรจู่ไว้เพื่อพัฒนาให้ผู้เรียนเป็นผู้มีคุณธรรม รู้จักการแสดงออกด้านความงาม มีคุณลักษณะที่ดีงาม สามารถดำรงชีวิตเพื่อพัฒนาสังคมให้สงบสุข

และเจริญก้าวหน้าได้ ซึ่ง วิชัย วงษ์ใหญ่ (2529) มีความเห็นเช่นเดียวกัน และกล่าวเสริมว่า การสอนศิลปศึกษาคือการพัฒนาศิลปินิสัยให้กับผู้เรียน ศิลปศึกษาช่วยพัฒนาความมีศักดิ์ศรีของมนุษย์ ให้มีบุคลิกภาพที่ดี มีจิตใจที่งดงาม มีสุนทรียะ มีเมตตา ไม่แข็งกระด้าง ส่งเสริมและยกระดับคุณธรรมของคนให้สูงขึ้น

2.3 ความสำคัญของศิลปศึกษาที่ส่งผลต่อความรู้ ความเข้าใจในศิลปะ

จักร ศิริพานิช (2530) กล่าวว่า วิชาศิลปะเป็นวิชาพื้นฐานที่สำคัญและเป็นตัวแปรซึ่งสามารถแตกแขนงไปสู่กระบวนการออกแบบได้ทุกสาขาวิชา สงวน รอดบุญ (2515) ได้เสนอทัศนะถึงความสำคัญของศิลปศึกษา ดังนี้

2.3.1 ส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความเชื่อมั่น และการให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ในการแสดงออกของความคิดสร้างสรรค์ ช่วยให้ผู้เรียนมีพัฒนาการทางบุคลิกภาพ

2.3.2 เสริมสร้างให้มีความรู้สึกต่อความงาม (Aesthetic Sense) ผู้เรียนเกิดความรู้สึกฉับไวต่อความงามในธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ช่วยทำให้ผู้เรียนมีจิตใจละเอียดอ่อน และมีรสนิยมดีขึ้น

2.3.3 ปลูกฝังให้มีความซาบซึ้งในศิลปะ (Art Appreciation) ผู้เรียนรู้คุณค่าในงานศิลปะที่ตนสร้างขึ้นและในผลงานของผู้อื่น ทำให้ผู้เรียนเกิดความรักและหวงแหนในศิลปวัฒนธรรมประจำชาติ

2.3.4 ผู้เรียนสามารถนำศิลปะมาใช้ในชีวิตประจำวัน

2.3.5 ผลงานศิลปะของผู้เรียนที่แสดงออกอย่างเสรี เป็นการบันทึกที่สามารถวัดความเจริญในด้านจิตใจได้

2.4 ความสำคัญของศิลปศึกษาที่ส่งผลต่อการพัฒนาการให้เกิดความเจริญงอกงามด้านต่าง ๆ ซึ่ง ประสาร มาลากุล ณ อยุธยา (2523) ได้กล่าวถึงการพัฒนาการที่ได้รับจากศิลปศึกษา โดยสรุปได้ดังนี้

2.4.1 ทางด้านร่างกาย กิจกรรมทางศิลปะจะช่วยสนองความต้องการตามธรรมชาติของผู้เรียนที่ชอบเคลื่อนไหว ได้ฝึกหัดการใช้กล้ามเนื้อมือและสายตา อวัยวะต่าง ๆ ทำงานประสานกันอย่างคล่องแคล่วว่องไว พร้อมทั้งได้รับความสนุกสนานด้วย

2.4.2 ทางด้านสติปัญญา กิจกรรมทางศิลปะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเรียนด้วยการกระทำ มีประสบการณ์ตรงด้วยตนเองในการสำรวจ ค้นคว้า ทดลอง สร้างสรรค์ แก้ปัญหากับงานและวัสดุนานาชาติซึ่งแตกต่างจากการเรียนทางด้านอื่น ๆ ผู้เรียนจะมีชีวิตจิตใจ เพราะเด็กได้มีโอกาสฝึกหัดและค้นคว้าความสนใจ ความสามารถ และความถนัดของตัวเองด้วย ซึ่ง อาร์ รังสินันท์ (2527) ได้กล่าวเสริมว่า วิชาศิลปะจะกระตุ้นความอยากรู้อยากเห็นตามธรรมชาติของเด็ก และอาจจะขยายขีดความสามารถของสมองเด็ก นอกจากนี้ศิลปะยังช่วยให้เด็กค้นพบคุณค่าของตนและลักษณะเฉพาะตัว ซึ่งจะเป็นเครื่องชี้แนวทางไปสู่ความสุขในอนาคต

2.4.3 ทางด้านสังคม ศิลปะเป็นสื่อให้ผู้เรียนมีโอกาสมากขึ้นในการทำงานร่วมกับผู้อื่นทั้งในบ้าน ในโรงเรียนและในชุมชน มีทัศนคติที่ดีต่อการมีชีวิตอยู่ในสังคม ประชาธิปไตย เป็นโอกาสให้เด็กได้สนองความต้องการที่จะได้มีผู้อื่นยอมรับเห็นความสำคัญและเป็นส่วนหนึ่งของหมู่คณะด้วยการทำกิจกรรมด้านศิลปะร่วมกัน ซึ่ง นิรมล ตีรณสาร สวัสดิบุตร (2525) ก็มีความเห็นสอดคล้องกันโดยให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า วิชาศิลปะศึกษาเป็นส่วนสำคัญของการศึกษาซึ่งจะช่วยให้นักเรียนดำเนินชีวิตต่อไปได้ และศิลปะศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษามีส่วนช่วยให้นักเรียนมีความสามารถในการดำรงชีวิตที่สุจริต มีความสุข และมีความสามารถในการตัดสินใจอย่างเหมาะสมได้

2.4.4 ทางด้านอารมณ์ นับเป็นพัฒนาการด้านสำคัญที่ควรได้รับความสนใจเป็นพิเศษจากการส่งเสริมทางด้านศิลปะ เพราะศิลปะช่วยสนองความต้องการที่จะแสดงออก และสร้างสรรค์ เมื่อเด็กเกิดความสำเร็จก็จะมีคามพึงพอใจ มีอารมณ์แจ่มใส เบิกบาน การแสดงออกโดยเสรีมีความมั่นใจในตนเอง ซึ่งเป็นพื้นฐานของความกล้าที่จะเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ รู้จักทางแก้ปัญหา พึ่งตนเอง คุณลักษณะเหล่านี้เป็นสิ่งที่พึงปรารถนาของสังคมปัจจุบัน

นอกจากนี้ยังมีผู้ให้ทัศนะถึงความสำคัญของศิลปะศึกษาในด้านอื่น ๆ อีกว่า ศิลปะศึกษายังมีบทบาทที่สำคัญต่อการพัฒนาประเทศและพัฒนาเศรษฐกิจของชาติอีกด้วย คือ ช่วยรักษาวัฒนธรรมของชาติทำให้เกิดลักษณะประจำชาติ ช่วยทำให้ชาติเกิดความมั่นคง ช่วยฝึกให้เยาวชนของชาติเกิดความคิดริเริ่มสามารถนำไปประกอบอาชีพได้อย่างมั่นคงทัดเทียมกับอาชีพอื่น ๆ และมีส่วนช่วยในการพัฒนาเศรษฐกิจโดยตรง ดังนั้นศิลปะศึกษาจึงเป็นวิชาที่มีบทบาทและสำคัญอย่างยิ่งวิชาหนึ่งที่นักการศึกษาควรให้ความสนใจมากขึ้น (ก่อ สวัสดิพานิชย์, 2529)

จากทัศนะของผู้ทรงคุณวุฒิข้างต้นเป็นข้อยืนยันอย่างชัดเจนว่า ศิลปศึกษา มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ส่งเสริมความเจริญงอกงามทั้งทางด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม รวมทั้งปลูกฝังให้ซาบซึ้งในศิลปะและมีสุนทรียภาพ พัฒนา ลักษณะนิสัยให้มีระเบียบวินัยในการทำงาน รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและต่อ ส่วนรวม สามารถอยู่ร่วมกับสังคมอย่างมีความสุข

3. กิจกรรมการเรียนรู้การสอนวิชาศิลปศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

3.1 จุดประสงค์ของหลักสูตรวิชาศิลปศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดไว้ดังต่อไปนี้

- 3.1.1 เพื่อให้ผู้เรียนมีประสบการณ์เพื่อพัฒนาศิลปะนิสัยของตนเอง
- 3.1.2 เพื่อสำรวจความถนัดและความสนใจทางศิลปะ
- 3.1.3 เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ เห็นคุณค่าและความสัมพันธ์ของ ศิลปะกับชีวิตประจำวัน
- 3.1.4 เพื่อพัฒนาบุคลิกภาพโดยปลูกฝังความประณีตละเอียดอ่อน และมี รสนิยมในการเลือกสรรที่จะนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม
- 3.1.5 เพื่อส่งเสริมการแสดงออกโดยการค้นคว้าทดลองปฏิบัติกิจกรรม จากความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และเห็นความสำคัญของกิจกรรมร่วมของหมู่คณะ
- 3.1.6 เพื่อให้เกิดความนิยมชมชื่นที่จะนำไปสู่การอนุรักษ์และพัฒนาศิลปะ วัฒนธรรมไทย
- 3.1.7 เพื่อเป็นพื้นฐานนำไปสู่งานอดิเรก หรือการประกอบอาชีพสำหรับผู้ ถนัดและสนใจ
- 3.1.8 เพื่อให้เกิดผลในการผ่อนคลายจิตใจและอารมณ์

จากจุดประสงค์ของวิชาศิลปศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 พบว่าเป้าหมายที่สำคัญของหลักสูตร คือ เพื่อต้องการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนที่มีบุคลิก เป็น บุคคลที่มีความรู้ความเข้าใจทางด้านศิลปะตามความเหมาะสม มีความสามารถในการแสดง ออกทางความคิดสร้างสรรค์ด้านของศิลปะ มีความสามารถในการประยุกต์หรือเปลี่ยนแปลง

ความสามารถ ความรู้ และความเข้าใจทางศิลปะไปใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นบุคคลในสังคมของชาติที่มีบุคลิกภาพที่ดี และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ซึ่งจะเห็นได้ว่าสอดคล้องกับทัศนะของผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิทางศิลปศึกษาซึ่งได้กล่าวถึงความสำคัญของศิลปศึกษาไว้ข้างต้นดังกล่าว

3.2 เนื้อหาวิชาของวิชาทัศนศิลปศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดเนื้อหาวิชาไว้กว้าง ๆ เพื่อให้แนวทางแก่ครูผู้สอนนำไปใช้ตามคำอธิบายรายวิชาต่อไปนี้

"ความรู้ทั่วไปและการทดลองปฏิบัติเกี่ยวกับการวาดเขียน การปั้น แกะสลัก การพิมพ์ภาพ การสร้างสรรค์งานศิลปะและศิลปะพื้นบ้าน" โดยได้แยกเนื้อหาวิชาตามคำอธิบายรายวิชาข้างต้นออกเป็น 5 ส่วนดังนี้

- การวาดเขียน
- การปั้น - การแกะสลัก
- การพิมพ์ภาพ
- การสร้างสรรค์งานศิลปะ
- ศิลปะพื้นบ้าน

3.3 การดำเนินการด้านการเรียนการสอน

การจัดการเรียนการสอนรายวิชาทัศนศิลปศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนบรรลุเป้าหมายของหลักสูตรที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองให้เป็นผู้ที่สมบูรณ์ มีชีวิตที่เป็นสุขในสังคม ครูศิลปศึกษาจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจทั้งด้านหลักสูตร เนื้อหาวิชาและวิธีสอน วิธีสอนทัศนศิลปศึกษาที่นิยมใช้อยู่ในปัจจุบันสรุปได้ดังนี้คือ

1. สอนแบบบรรยาย (Lecture)
2. สอนโดยให้ผู้เรียนแสดงออกด้วยตนเอง (Self Expression หรือ Free Expression)
3. สอนแบบสาธิต (Demonstration)
4. สอนโดยแบ่งกลุ่มอภิปรายและปฏิบัติงาน (Discussion)
5. สอนแบบวิเคราะห์และวิจารณ์ผลงานศิลปะ (Critique)

(ชลอ พงษ์สามารถ, 2526)

6. สอนโดยพาไปศึกษานอกสถานที่ (Field Trip)
7. สอนตามศูนย์สนใจ โดยนำเรื่องราวที่นักเรียนหรือประชาชนสนใจมาเป็นบทเรียน
8. สอนแบบสหสัมพันธ์ (Co-Relation) ให้วิชาศิลปะ สัมพันธ์กับวิชาอื่น ๆ
9. สอนแบบทดลองสืบสวนสอบสวน (Inquiry Method) โดยการตั้งปัญหาให้ และให้ข้อเสนอแนะ แล้วให้นักเรียนเป็นผู้หาประสบการณ์เอง
10. สอนแบบ Team Teaching โดยใช้ครูที่มีความสามารถเฉพาะเป็นผู้สอนไม่น้อยกว่า 2 หรือ 3 คนร่วมกันสอน
11. สอนแบบเกมส์ (Games)

ในการสอนวิชาทัศนศิลป์ศึกษา หรือวิชาศิลปศึกษาในแขนงต่าง ๆ ครูศิลปศึกษาควรเลือกใช้วิธีการสอนหลาย ๆ วิธี เพราะยังไม่มีวิธีการสอนแบบใดที่ดีที่สุดตลอดกาล โดยไม่มีการแก้ไขปรับปรุง ผู้สอนจึงควรทดลองค้นคว้าวิธีการสอนแบบใหม่ ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ในปัจจุบันอยู่เสมอ (เลิศ อวนันทนะ, 2518)

ในปัจจุบันเทคโนโลยีทางการศึกษาได้พัฒนาการก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว สื่อการสอนหลายชนิดได้รับการพัฒนาให้เอื้อต่อการเรียนการสอนในรูปแบบต่าง ๆ มากขึ้น ดังนั้นไม่ว่าครูศิลปศึกษาจะใช้วิธีการสอนแบบใดก็ตาม สิ่งที่จะขาดไม่ได้ นั่นก็คือ การใช้สื่อการสอนที่สามารถสนับสนุนระบบการเรียนการสอนให้ได้ประสิทธิผลมากขึ้น ซึ่งครูศิลปศึกษาจำเป็นต้องมีความรู้เกี่ยวกับการใช้สื่อการสอนชนิดต่าง ๆ ด้วย

สรุปได้ว่าการดำเนินการทางด้านการเรียนการสอนวิชาทัศนศิลป์ศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นนั้น ครูศิลปศึกษาจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในวิธีการสอนแบบต่าง ๆ และนำมาใช้หลาย ๆ วิธี รวมทั้งจะต้องศึกษาหาความรู้ในการใช้เทคโนโลยีการสอนใหม่ ๆ ให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย โดยมีจุดหมายที่สำคัญ คือ ให้นักเรียนมีอิสระในการทำงาน มีความคิดสร้างสรรค์สูง สามารถพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนได้อย่างเต็มที่ และส่งผลให้เกิดการพัฒนาการทั้งทางด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์และสังคม เป็นพลเมืองของชาติที่เปี่ยมด้วยคุณภาพอันสูงส่งต่อไป

3.4 การวัดและประเมินผลการเรียนวิชาทัศนศิลป์ศึกษา ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

การวัดผลหมายถึง กระบวนการที่กำหนดจำนวนตัวเลขให้กับวัตถุสิ่งของหรือบุคคลตามความหมายที่จะสอบวัด และเปรียบเทียบลักษณะความแตกต่างที่ปรากฏอยู่ในสิ่งที่จะวัดนั้น ๆ ผลที่ได้จากการวัดจะเป็นจำนวนตัวเลข ซึ่งเป็นการวัดทางด้านปริมาณ (สุภาวาทเขียน และอรพินธ์ โภชนดา ,2518)

การประเมินผล หมายถึง การวัดผลหลาย ๆ ครั้ง แล้วนำผลการวัดนั้นมารวมกัน ซึ่งเป็นการวัดทางด้านคุณภาพ (อุษาวดี จันทรสนธิ, 2525)

การวัดและประเมินผลการเรียนเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องจากการเรียนการสอน เพื่อให้ครูผู้สอนทราบว่าผู้เรียนบรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่วางไว้หรือไม่ และมีคุณภาพตามที่กำหนดไว้ในระดับใด

สำหรับการวัดและประเมินผลการเรียนวิชาทัศนศิลป์ศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ใช้หลักการประเมินผลการเรียน ตามระเบียบว่าด้วยการประเมินผลการเรียนตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 ซึ่งครูศิลป์ศึกษาต้องมีความรู้ความเข้าใจต่อระเบียบการประเมินผลอย่างแจ่มชัด ซึ่งในการประเมินผลการเรียนโดยทั่วไป แล้วจะต้องมีการประเมิน 3 ครั้ง คือ

1. ประเมินผลก่อนการเรียน เพื่อสำรวจพื้นฐานความรู้ ความเข้าใจและทักษะทางด้านศิลป์ศึกษาของผู้เรียน เพื่อครูผู้สอนจะได้กำหนดวิธีสอนและกิจกรรมให้เหมาะสมกับพื้นฐานของผู้เรียน

2. ประเมินผลระหว่างการเรียนหรือระหว่างภาคเรียน เป็นการทดสอบย่อย ๆ หลังจากการสอนหรือทำกิจกรรมในแต่ละครั้ง เป็นการประเมินเพื่อหาทางแก้ไขข้อบกพร่องทั้งทางด้านการเรียนของผู้เรียนและทางด้านการสอนของครู

3. ประเมินผลปลายภาคเรียน เพื่อหาข้อสรุปหรือตัดสินผลการเรียน

ในการประเมินผลแต่ละครั้ง ครูจะต้องอาศัยจุดประสงค์ของการเรียนรู้รายวิชาทัศนศิลป์ศึกษาเป็นหลัก ซึ่งกระบวนการในการจัดการเรียนการสอนที่สมบูรณ์นั้น จะต้องประกอบไปด้วย จุดประสงค์ของการเรียนรู้กิจกรรมการเรียนการสอน และการประเมินผลการเรียน โดยที่ทั้ง 3 ส่วนนี้ จะต้องมีความสัมพันธ์กันเป็นอย่างดี จึงจะนับได้ว่าเป็น

กระบวนการการเรียนการสอนที่สมบูรณ์

ในการวัดและประเมินผลในวิชาทัศนศิลป์ศึกษา มีลักษณะของการประเมินผลแตกต่างออกไปจากวิชาอื่น ๆ ตามธรรมชาติของวิชา สิ่งที่ครูศิลปศึกษาน่าจะถือเป็นหลักในการประเมินผลนั้น ครูศิลปศึกษาควรให้ความสำคัญต่อพัฒนาการแห่งประสบการณ์ที่ผู้เรียนแต่ละคนได้รับระหว่างที่ทำการผลิตผลงานศิลปะนั้น ๆ การประเมินผลจึงต้องคอยหมั่นสังเกตดูผลงานของนักเรียนและตัวนักเรียนด้วย จึงจะสามารถประเมินผลพัฒนาการของผู้เรียนได้อย่างแท้จริง (สามัญศึกษา, กรม 2520) การวัดและประเมินผลในรายวิชาทัศนศิลป์ศึกษาก็คือการวัดพัฒนาการของผู้เรียนในด้านความคิดสร้างสรรค์ สุนทรียภาพ การรับรู้ อารมณ์ สติปัญญา สังคมและการวัดพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนการสอนวิชาทัศนศิลป์ศึกษาในด้านความรู้ ความเข้าใจ ความคิด ความซาบซึ้งในศิลปะ ทักษะคิด ทักษะและการนำไปใช้ (ประภัสร์ นิยมธรรม, 2523)

เลิศ อานันทนนะ (2518) ได้กล่าวถึง การวัดและประเมินผลวิชาศิลปศึกษาว่า การวัดและประเมินผลวิชาศิลปศึกษา มีลักษณะธรรมชาติเฉพาะวิชาที่แปลกไปจากวิชาสามัญทั่วไป ครูศิลปศึกษาจะต้องเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับนักเรียนและเข้าใจในธรรมชาติของวิชานี้อย่างแท้จริง

ในการดำเนินการด้านการวัดและประเมินผลรายวิชาทัศนศิลป์ศึกษาจะสัมฤทธิ์ผลได้นั้น นอกจากครูศิลปศึกษาจะปฏิบัติตามระเบียบว่าด้วยการประเมินผล ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นพุทธศักราช 2521 และมีความเข้าใจในธรรมชาติของวิชาทัศนศิลป์ศึกษาแล้ว ปัจจัยที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งคือการเลือกใช้เครื่องมือหรือวิธีวัดและประเมินผลที่สอดคล้องกับธรรมชาติของรายวิชาทัศนศิลป์ศึกษา วิธีการวัดและประเมินผลวิชาทัศนศิลป์ศึกษาที่นิยมใช้อยู่ในปัจจุบันสรุปได้ดังนี้ คือ

วิธีที่ 1 การทดสอบ (Testing) เป็นวิธีวัดและประเมินผลที่สำคัญและใช้มากในการวัดพฤติกรรมทางสมอง (Cognitive Domain) การทดสอบวิธีนี้ช่วยให้ผู้สอนทราบถึงสมรรถภาพของผู้เรียน แต่วิธีนี้ไม่เหมาะสมกับการวัดและประเมินผลผลงานศิลปะของนักเรียน

วิธีที่ 2 การสังเกต (Observation) มีวิธีการวัดและประเมินผลดังนี้ คือ ครูศิลปศึกษาเป็นผู้สังเกตดูความตั้งใจของผู้เรียน ตั้งแต่การตั้งใจสนใจต่อการสอนของครูและตั้งใจปฏิบัติงานทั้งงานของตนและของกลุ่มจนสำเร็จ

วิธีที่ 3 การสัมภาษณ์ (Interview) มีวิธีการวัดและประเมินผลดังนี้ คือ ครูศิลปศึกษาและนักเรียนสนทนากันอย่างมีจุดมุ่งหมาย ซึ่งจะทำให้ครูได้พบข้อเท็จจริงบางประการ เช่น บุคลิก ทักษะ การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของผู้เรียน

(ชลอ พงษ์สามารถ 2526)

วิธีที่ 4 "เทคนิค 5 ระดับ คะแนน" (The Five - Pites Technique) มีวิธีการวัดและประเมินผลดังนี้คือ ครูศิลปศึกษานำผลงานของนักเรียนมาเปรียบเทียบกันแล้ววางเรียงผลงานของนักเรียนตามคุณภาพของผลงานเป็น 5 กอง แล้วครูให้ระดับคะแนนตามคุณภาพของผลงานแต่ละกองนั้น วิธีการนี้ระดับคะแนนขึ้นอยู่กับความชอบและประสบการณ์ทางศิลปะของครูผู้สอน

วิธีที่ 5 "การประเมินผลโดยการสะสมคะแนนตามเกณฑ์" (Evaluation by Cumulation of Scaled Criteria) มีวิธีการวัดและประเมินผลดังนี้คือ ครูศิลปศึกษานำผลงานของนักเรียนมาเปรียบเทียบกัน และให้คะแนนในแต่ละเกณฑ์ที่ตั้งไว้คือ (1) ความเป็นต้นแบบ (2) ความสมดุลย์ (3) พื้นผิว (4) ความขัดแย้ง (5) ความหลากหลาย (6) แสงเงา (7) ความสะอาด แล้วนำคะแนนสะสมในแต่ละเกณฑ์มารวมเป็นคะแนนตัดสินให้ระดับคะแนน วิธีการนี้เหมาะสำหรับให้คะแนนเพื่อการตัดสินการประกวดผลงานศิลปะ

วิธีที่ 6 "การวิจารณ์" (The Critique) มีวิธีการวัดและประเมินผล ดังนี้คือ ให้นักเรียนเจ้าของผลงานอธิบายและวิจารณ์ผลงานศิลปะของตนเอง และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันในกลุ่มนักเรียน วิธีการนี้นักเรียนที่มีทักษะในการพูดดีจะได้เปรียบกว่านักเรียนที่ขาดทักษะในการพูด ครูจะต้องให้คะแนนด้วยความยุติธรรม

วิธีที่ 7 "การประชุมเป็นรายบุคคล" (Private Conference) เป็นวิธีการวัดและประเมินผล ที่สืบเนื่องจากการวิจารณ์ มีวิธีวัดและประเมินผลดังนี้คือ ครูศิลปศึกษาและนักเรียนจะประชุมเป็นรายบุคคลเพื่อให้นักเรียนเจ้าของผลงานมีโอกาสแสดงความคิดเห็นอธิบายถึงแนวความคิด และวิธีการสร้างผลงานศิลปะของตนเองอย่างเต็มที่โดยไม่ได้รับการรบกวนจากผู้อื่น (Kobisz, 1976)

ทั้งนี้ วิธีการวัดและประเมินผลวิชาทัศนศิลป์ศึกษา ไม่นิยมการนำผลงานศิลปะของผู้เรียนมาเปรียบเทียบกัน หากแต่พยายามวัดโดยให้เด็กแข่งขันกับตนเองว่า จะมีความก้าวหน้าทางการเรียนมากน้อยเพียงใด (เลิศ อานันท์นะ, 2523) และลำดับขั้นตอนของการวัดและประเมินผลทางทัศนศิลป์ศึกษาจะต้องคำนึงถึง ความสามารถในการจดจำความรู้ทั่วไปทางศิลปะ ที่มาของแรงบันดาลใจของการสร้างผลงาน ทัศนคติของผู้เรียน เทคนิคที่ใช้ในการสร้างผลงาน และความสามารถในการสร้างผลงานในขั้นต่อไป เกณฑ์ในการวัดและประเมินผลนั้นจะต้องประกอบด้วย การสังเกตและสอบถาม เพื่อให้ทราบถึงความตั้งใจ ชอบเขต ความลึกซึ้งและทิศทางในการสร้างผลงานศิลปะนั้น ทั้งนี้ต้องพิจารณาควบคู่ไปกับผลงานศิลปะนั้นด้วย (Kobisz, 1976)

กล่าวโดยสรุป การดำเนินการในการวัดและประเมินผลการเรียนการสอนวิชาทัศนศิลป์ศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 ใช้ระเบียบว่าด้วยการประเมินผลการเรียนตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น 2521 ซึ่งกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้จัดทำไว้ ประกอบด้วย การประเมินผลก่อนการเรียน การประเมินผลระหว่างเรียน และการประเมินผลปลายภาคเรียน ทั้งนี้เกณฑ์ในการวัดและประเมินผลรายวิชาทัศนศิลป์ศึกษาจะมุ่งวัดและประเมินพัฒนาการ และพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนการสอนวิชาทัศนศิลป์ศึกษาของผู้เรียนแต่ละคน โดยผู้สอนต้องใช้เครื่องมือหลาย ๆ อย่างในการวัด เพื่อให้ครอบคลุมจุดประสงค์และต้องติดตามผลอย่างสม่ำเสมอ

4. พัฒนาการทางศิลปะของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

นักเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น เป็นวัยที่มีระดับอายุอยู่ในช่วง 13-15 ปี ซึ่งในทางจิตวิทยาถือว่าเป็นช่วงของวัยรุ่นตอนต้น (Early Adolescence) มีร่างกายที่เจริญเติบโตทางเพศอย่างสมบูรณ์ (สุชา จันทน์เอม, 2529) นอกจากนั้นทางด้านอารมณ์ยังถือว่าเป็นวัยที่มีอารมณ์ร้อนหรือที่เรียกว่าวัยรุ่นอายุขุ่นมัว ชอบเปิดเผยตรงไปตรงมา เชื่อมั่นในตนเอง มีความสงสัยอยู่ตลอดเวลา ชอบเข้าห่มุ่พวก ชอบช่วยเหลือแนะนำเพื่อนฝูง ต้องการพึ่งพาตนเอง ทำให้มักฝ่าฝืนกฎระเบียบเสมอ

ทางด้านสติปัญญา มีความคิดเจริญก้าวหน้าและกว้างขวางออกไป ชอบสนใจ และแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ มีจินตนาการมากขึ้น และสนใจการคบค้าสมาคมมากขึ้น ชอบคบเพื่อนเป็นกลุ่ม ๆ (ลูซา จันท์เอม, 2529)

การพัฒนาทางศิลปะ โลเวนเฟลด์ (Lowenfeld, 1957) และ โลเวนเฟลด์ และ บริตเทน (Lowenfeld and Brittain, 1987) ได้กล่าวถึงผลของการวิเคราะห์ แยกแยะขั้นพัฒนาการทางศิลปะของเด็กว่ามีทั้งสิ้น 5 ขั้น ซึ่งในขั้นที่ 5 เป็นเด็กที่มีอายุระหว่าง 12-14 ปี โลเวนเฟลด์กล่าวว่าเด็กในวัยนี้มีพัฒนาการทางด้านศิลปะในขั้นของการใช้เหตุผล (The Stage of Reasoning) เป็นระยะที่เด็กย่างเข้าสู่วัยรุ่นซึ่งตั้งได้กล่าวแล้วว่าเป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ พัฒนาการทางด้านสติปัญญาของเด็กเจริญพอที่จะรับรู้ปัญหาต่าง ๆ ได้ แต่ความคิดคำนึงยังไม่เท่าผู้ใหญ่ กล่าวคือยังมีการกระทำอะไรต่าง ๆ เป็นเด็กอยู่ เช่น การเอาดินสอสอดเข้าไปในรูของไม้บรรทัดแล้วแกว่งให้เกิดเสียงดังคล้ายเสียงเครื่องบิน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเด็กมีความคิดจินตนาการ รู้จักเปรียบเทียบสมมุติไปตามความคิดคำนึงของเด็ก โลเวนเฟลด์ ให้ความเห็นว่า ความรู้สึกต่อประสบการณ์ทางการสร้าง-สรรค์ของเด็กในวัยนี้แบ่งออกเป็น 2 พวกคือ

1. พวกที่มีความรู้สึกตามสิ่งเร้าที่เกิดจากจักษุสัมผัส (Visually Minded) เด็กพวกนี้ตั้งกล่าวไว้จะเป็นเด็กช่างสังเกตและจดจำจากสิ่งที่ตนเห็น ชอบเขียนเป็นภาพลักษณะ เหมือนกับว่าตัวเองกำลังมองดูอยู่ข้างนอก สนใจต่อความแตกต่างของสี แสง และเงา พวกเขาจะเขียนภาพได้ใกล้เคียงความเป็นจริง เช่น เสื้อผ้าที่แสดงให้เห็นรอยยับหรือมีก๊อบตามส่วนต่าง ๆ มีการแสดงให้เห็นเงาตามท่าทางของผู้ใส่ที่อยู่ในอริยาบถต่าง ๆ กัน การใช้พื้นที่ว่าง เด็กจะรู้จักเส้นระดับสายตาและรู้จักแสดงระยะใกล้ไกลของวัตถุ เช่น วัตถุใดอยู่ใกล้ก็จะเขียนให้เล็กลง วัตถุใดที่อยู่ใกล้ก็จะเขียนให้มีขนาดใหญ่ขึ้น ลักษณะของรูปที่เขียนจะเป็นสามมิติ

2. พวกที่ตีความหมายของสิ่งต่าง ๆ ด้วยประสบการณ์ของตนเอง (Non-Visually Minded) เป็นพวกที่ถือว่าความรู้สึกนึกคิดของตนมีความสำคัญในการแสดงออก งานของเด็กกลุ่มนี้จึงแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างอารมณ์ของเขากับสิ่งแวดล้อม ในการวาดภาพจึงวาดออกมาด้วยความรู้สึกของตนเอง การแสดงออกของเด็กพวกนี้เน้นส่วนสำคัญอย่างเกินความเป็นจริง มักชอบวาดภาพเกี่ยวกับตนเอง และความรู้สึกทางร่างกายมากกว่า

คุณลักษณะภายนอกที่มองเห็น เด็กจะชอบวาดภาพคนและมีการแสดงออกซึ่งอารมณ์ของภาพเหล่านั้น ในการใช้พื้นที่ว่างจะพบว่าบางคนกลับไปใช้เส้นฐานอีก (Base Line) เช่นเดียวกับเด็กที่มีอายุอยู่ในช่วง 7-9 ปี แต่ความหมายของการใช้เส้นฐานที่ว่่านี้เปลี่ยนไปจากเดิมคือกลับกลายเป็นการใช้เพื่อเป็นสื่อในการวางระยะของพื้นที่แทนที่จะใช้เพื่อเป็นที่ตั้งของภาพในเหตุการณ์หนึ่ง ๆ ดังที่เด็กวัย 7-9 ปีกระทำ ซึ่งเด็กในวัย 12-14 ปีพวกดังกล่าวนี้ใช้เส้นฐานในแง่ที่เป็นการแสดงออกด้วยความรู้สึกนึกคิดที่สูงขึ้นไป นอกจากนี้พวกเขายังมีพัฒนาการที่เกี่ยวกับความเข้าใจในเรื่องของระยะระหว่างวัตถุได้ดีอีกด้วย พวกเขาจึงสามารถจัดความสัมพันธ์ของระยะวัตถุในภาพได้

ลักษณะการวาดภาพของเด็กในวัย 12-14 ปี ซึ่งเป็นขั้นการใช้เหตุผลนี้มีส่วนประกอบของภาพที่อาจสังเกตได้ดังต่อไปนี้

1. การวาดภาพ สามารถวาดภาพได้ถูกต้องมากขึ้นทั้งในด้านสัดส่วน ท่าทาง ตลอดจนรายละเอียดของภาพ เช่น ตามข้อต่อต่าง ๆ ได้แก่ หัวไหล่ ข้อศอก หัวเข่า เป็นต้น นอกจากนี้ยังเน้นท่าทางการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ตามความเป็นจริง แสดงรอยพับ รอยย่นของเสื้อผ้า ไปตามการเคลื่อนไหวของร่างกาย สำหรับเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายนั้น เด็กในวัยนี้จะวาดเพียงเพื่อแสดงความแตกต่างระหว่างเพศเท่านั้น

2. การใช้พื้นที่ว่า เด็กในวัยนี้สามารถแสดงให้เห็นระยะใกล้ไกลของวัตถุให้เล็กลงไปตามระยะที่ไกลออกไปในภาพได้ สามารถเขียนแสดงแสง-เงาตามที่เห็นเป็นจริง บางครั้งอาจใช้เส้นฐานในลักษณะการแสดงออกด้วยความรู้สึกนึกคิดที่สูงขึ้นไป และสามารถจัดความสัมพันธ์ของระยะวัตถุในภาพได้

3. การใช้สี พัฒนาการของเด็กในขั้นการใช้เหตุผลนี้ เด็กจะใช้สีไปตามความต้องการของตนเอง รู้จักปรับสีผสมสีให้เข้ากับธรรมชาติ สามารถลำดับระยะทางและแสดงตามความรู้สึก มีการใช้สีที่สัมพันธ์กับอารมณ์เพื่อแสดงระยะใกล้ไกลหรือแสดงแสง-เงา

4. การออกแบบ เริ่มรู้จักการออกแบบในการจัดหรือตกแต่งให้เกิดความสวยงาม แสดงให้เห็นว่าเข้าใจในเรื่องของหน้าที่ของการใช้ประโยชน์ เช่น ภาพที่แสดงถึงการจัดบริเวณบ้าน ห้องรับแขก แบบของชุดเครื่องเรือน เป็นต้น

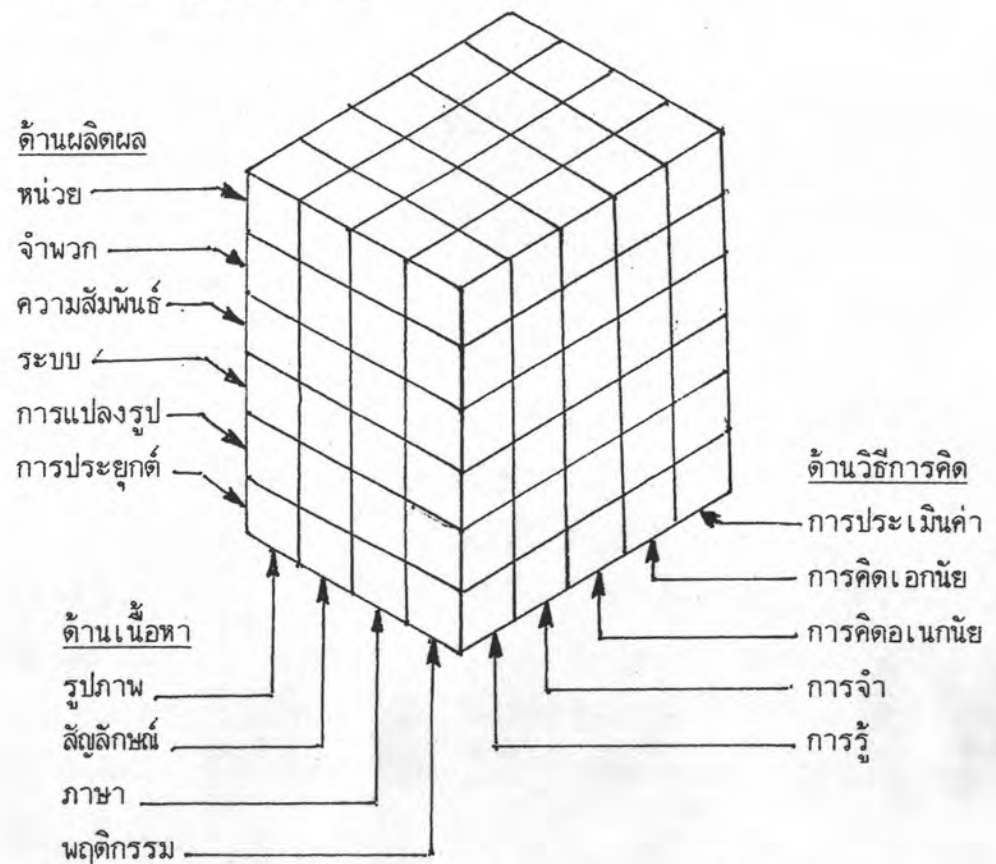

จากแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาการทางศิลปะดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่าเด็กในวัยรุ่นตอนต้นตามแนวคิดวิทยาซึ่งมีอายุในช่วง 13-15 ปีนั้น เป็นช่วงอายุที่คาบเกี่ยวอยู่ในระหว่างขั้นของการพัฒนาการทางด้านศิลปะของเด็กชั้นที่ 5 คือ ขั้นการใช้เหตุผลโดยอยู่ในช่วงอายุตั้งแต่ 12-14 ปีเป็นวัยที่กำลังเจริญเติบโตและพัฒนาการด้านต่าง ๆ พร้อมทั้งจะเป็นผู้ใหญ่ต่อไป มีศักยภาพในการคิดและแสดงออกสูงในทุก ๆ ด้าน หากได้รับการปลูกฝังและพัฒนาการในด้านต่าง ๆ อย่างถูกต้องและเหมาะสมแล้ว จะสามารถส่งเสริมให้เด็กเติบโตขึ้นอย่างมีคุณภาพ โดยเฉพาะในด้านของความคิดสร้างสรรค์นั้นการสะสมประสบการณ์ที่ได้รับจากการรับรู้ในรูปแบบต่าง ๆ และในหลาย ๆ ด้าน บวกกับการคิดจินตนาการจะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่จะก่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ (พงษ์พัฒน์ สัตยารัฐ, 2520) ซึ่ง แมคफी (Mcfee, 1970) กล่าวไว้ว่า สถานการณ์ต่าง ๆ ในสังคมจะเป็นปัจจัยอันสำคัญที่ส่งผลแก่พฤติกรรมของเด็กให้เปลี่ยนแปลงได้... ถ้าภาวะจิตใจของเด็กตกอยู่ในภาวะของความวิตกกังวลสูง การแสดงออกทางด้านศิลปะของเด็กก็จะต่ำลง ซึ่งสามารถสังเกตเห็นได้จากผลงานศิลปะของเด็กดังกล่าวจะมีลักษณะที่ขาดรายละเอียดและเต็มไปด้วยความผิดพลาดในการแสดงออก นั้นหมายความว่าความคิดละเอียดลออของเด็กดังกล่าวมีระดับต่ำ ในทางตรงกันข้าม เด็กที่มีภาวะทางจิตใจที่มีความวิตกกังวลต่ำ เมื่อมีโอกาสแสดงออกทางการสร้างสรรค์ศิลปะจะพบว่าเด็กจะแสดงรายละเอียดภายในภาพมาก และมีข้อผิดพลาดในการแสดงออกน้อยด้วย ดังนั้น เด็กในช่วงวัยรุ่นตอนต้นหรือวัยที่มีขั้นการพัฒนาการทางศิลปะขั้นการใช้เหตุผลนี้จึงเป็นวัยที่ควรให้ความสนใจเป็นพิเศษอย่างยิ่ง

ความคิดสร้างสรรค์

1. โครงสร้างทางเชาว์ปัญญาและความคิดสร้างสรรค์

กิลฟอร์ด (Guilford 1967) และเพื่อนร่วมงานในมหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนียใต้แห่งสหรัฐอเมริกา ได้ศึกษาค้นคว้า เรื่องเชาว์ปัญญาและความคิดสร้างสรรค์เป็นเวลาาร่วม 20 ปี ในที่สุดได้เสนอโครงสร้างทางเชาว์ปัญญา (The Structure of Intellect Model) โดยอธิบายสมรรถภาพทางสมองของมนุษย์ เป็นโครงสร้างท่อน 3 มิติ ประกอบด้วย มิติด้านเนื้อหา (Contents) มิติด้านวิธีการคิด (Operations) และมิติด้านผลิตภัณฑ์ (Product) ดังนี้ (Guilford, 1967)

แผนภาพที่ 1 แสดงแบบจำลองโครงสร้างของสมรรถภาพทางสมอง

มิติที่ 1 ด้านวิธีการคิด (Operations) หมายถึงกระบวนการคิด มี 4 ลักษณะ

ดังนี้

1. การรู้การเข้าใจ (Cognitive) หมายถึง ความสามารถที่จะรู้จักและเข้าใจ

สิ่งต่าง ๆ

2. การจำ (Memory) หมายถึง ความสามารถในการจำสิ่งของหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้
3. การคิดนอกเนกนัยหรือการคิดแบบกระจาย (Divergent Thinking) หมายถึง ความสามารถตอบสนองหรือคิดได้หลายทาง เมื่อได้กระทบกับสิ่งเร้าอย่างใดอย่างหนึ่ง
4. การคิดเอกนัย (Convergent thinking) หมายถึง ความสามารถในการคิดหรือตอบสนองสิ่งเร้าในทางใดทางหนึ่งโดยเฉพาะ
5. การประเมินค่า (Evaluation) หมายถึง ความสามารถในการพิจารณาชี้ขาด ตัดสินใจหรือกำหนดคุณค่าให้กับสิ่งต่างๆ ได้อย่างสมเหตุสมผลสอดคล้องกับเกณฑ์ที่ตั้งไว้

มิติที่ 2 ด้านเนื้อหา (Contents) หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่จะป็นสื่อทำให้สมองเกิดการคิดในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่

1. ภาพ (Figural) หมายถึง สิ่งที่เป็นรูปธรรม สามารถที่จะรับรู้และทำให้เกิดความรู้สึกต่าง ๆ ได้ เช่น เสื้อผ้า ปลา ตะเกียง เป็นต้น
2. สัญลักษณ์ (Symbolic) หมายถึง เครื่องหมายสัญลักษณ์ต่าง ๆ เช่น ตัวเลข ตัวอักษร โน้ตดนตรี เป็นต้น
3. ภาษา (Semantic) หมายถึง สิ่งเร้าที่อยู่ในรูปภาษาพูด ภาษาเขียน ถ้อยคำสำนวนหรือประโยคต่าง ๆ ที่สามารถสื่อความหมายได้
4. พฤติกรรม (Behavioral) หมายถึง การแสดงออกซึ่งอากัปกริยาของมนุษย์ในลักษณะต่าง ๆ

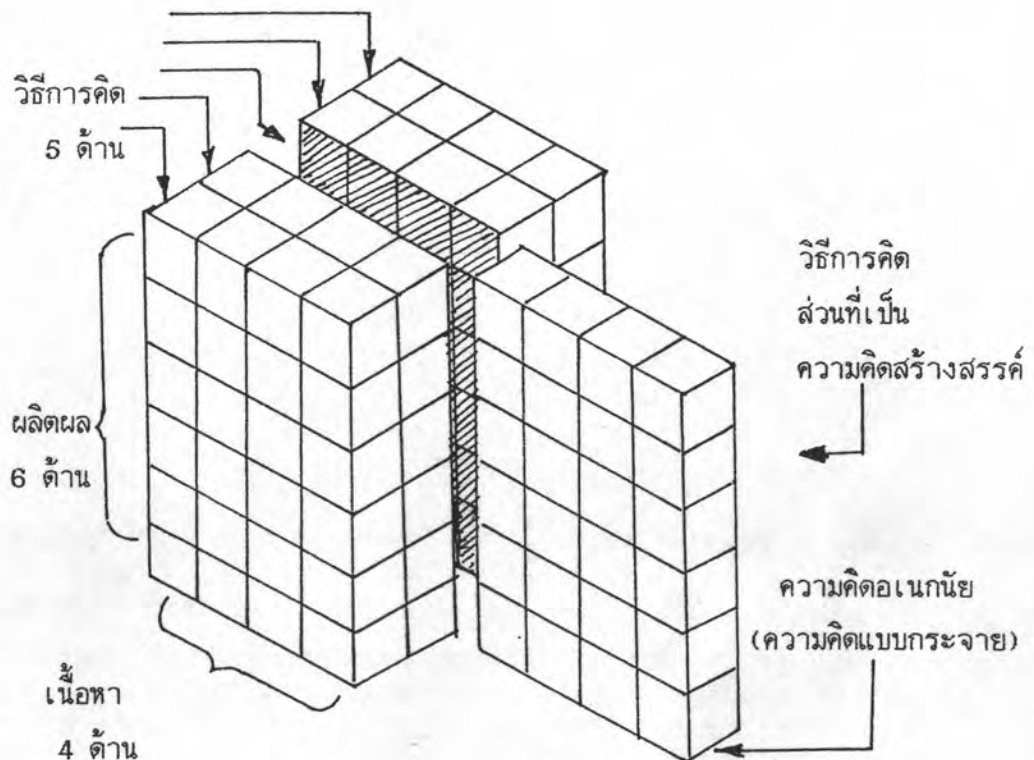
มิติที่ 3 ด้านผลผลิต (Product) หมายถึง ความสามารถที่เกิดขึ้นจากผลของการคิดจำแนกได้ดังนี้

1. หน่วย (Units) หมายถึง สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เป็นเอกภาพและเป็นอิสระในตัวเอง เช่น รถยนต์ บ้าน ทุ่งนา เป็นต้น
2. จำพวก (Classes) หมายถึง กลุ่มของหน่วยที่สามารถจัดรวมเข้ากันเป็นพวกเป็นเหล่า โดยใช้คุณสมบัติที่มีร่วมกันอยู่
3. ความสัมพันธ์ (Relation) หมายถึง การเชื่อมโยงสิ่งต่าง ๆ ตั้งแต่สองสิ่งขึ้นไปเข้าด้วยกันตามลักษณะของตัวแปร
4. ระบบ (Systems) หมายถึง กลุ่มของสิ่งต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกันอยู่โดยอาศัยกฎเกณฑ์บางอย่าง เช่น 0, 1, 4, 9, 16, 25, 36, ... เป็นระบบของเลขจำนวนเต็มยกกำลังสอง เป็นต้น

5. การแปลงรูป (Transformations) หมายถึงการเปลี่ยนแปลงแก้ไขปรับปรุง
 ดัดแปลงสิ่งต่าง ๆ ออกมาในรูปแบบใหม่

6. การประยুক্ত (Implications) หมายถึง การคาดคะเนหรือทำนายสิ่งที่
 กำหนดให้

จากโครงสร้างข้างต้นนี้ กิลฟอร์ด (Guilford) ได้ศึกษาเรื่องความคิดสร้างสรรค์
 (Creative Thinking) ความมีเหตุผล (Reasoning) และการแก้ปัญหา (Problem
 Solving) โดยใช้วิธีการวิเคราะห์องค์ประกอบ พบว่าความคิดสร้างสรรค์ คือ การคิดหลาย
 ทาง ความคิดแบบนี้สามารถเปลี่ยนแก้ปัญหามาไปสู่การคิด ประดิษฐ์สิ่งแปลก ๆ ใหม่ ได้
 ด้วย (Guilford, 1959) ดังนั้น กิลฟอร์ด จึงอธิบายความคิดสร้างสรรค์โดยตัดผ่า
 โครงสร้างออกมาศึกษาเฉพาะส่วนที่เป็นวิธีการคิด (Operation) ด้านการคิดอเนกนัยเพียง
 ด้านเดียว โดยใช้มิติทางด้านเนื้อหาและผลของการคิดคงเดิมทำให้ได้ลูกบาศก์ที่แทนความ
 สามารถด้านความคิดสร้างสรรค์อยู่ $1 \times 4 \times 6$ ลูกบาศก์ ดังแสดงในแผนภาพที่ 2 ดังนี้

แผนภาพที่ 2 แสดงส่วนของสมรรถภาพสมองด้านความคิดสร้างสรรค์
 ของ กิลฟอร์ด

จากแผนภาพที่ 2 จะเห็นได้ว่าสมรรถภาพสมองด้านความคิดอเนกนัยนั้นมี 24 ลูกบาศก์จุลภาคจากโครงสร้างทั้งหมด 120 ลูกบาศก์จุลภาค กิลฟอร์ด ได้ชื่อว่าเป็นผู้นำในด้านการสร้างความเกี่ยวเนื่องระหว่างความสามารถทางด้านการคิดแบบกระจาย (Divergent Thinking) กับความสามารถด้านอื่น ๆ ในแบบจำลองโครงสร้างทางเชาวันปัญญา (Model of Structure of Intellect) นอกจากนั้นงานของเขายังเกี่ยวเนื่องกับพัฒนาการของความสามารถด้านความคิดสร้างสรรค์ในรูปของจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอนด้วยโดยที่ ทอร์เรนซ์ (Torrance) เป็นนักจิตวิทยาการศึกษาและได้ดำเนินงานโดยนำทฤษฎีของ กิลฟอร์ด มาริเริ่มปฏิบัติในด้านการวิจัยและศึกษาพัฒนาซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่จะนำแนวคิดเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ไปใช้ทางด้านการศึกษา ทอร์เรนซ์ ได้สรุปงานที่ได้ดำเนินไปแล้วว่าเป็นการเน้นในด้านการประยุกต์ที่มีขอบเขต ดังนี้คือ

1. จัดหาวัสดุด้านการขาดสอบการสอนสำหรับใช้กับนักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา
2. จัดทำหนังสือรายงาน หรือผลการวิเคราะห์งานวิจัยของเขาเองและการวิจัยของคนอื่น ๆ
3. จัดทำบทความลงในวารสารที่อยู่ในความนิยมและที่หมุนเวียนระหว่างชาติ
4. จัดการสอนเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์และเด็กฉลาดในสถาบันการศึกษา
5. จัดทำแบบทดสอบและกระบวนการประเมินผลเพื่อศึกษาพฤติกรรมความคิดสร้างสรรค์
6. จัดทำบทความทางวิชาการและสุนทรพจน์ในที่ประชุมและจัดอภิปราย
7. จัดทำบทความลงในวารสารระดับอาชีพ

(Klausmier, 1971)

ผลจากการดำเนินงานของ ทอร์เรนซ์ ทำให้ในวงการศึกษาดันตัวในเรื่องของการสอนโดยมุ่งเน้นไปในด้านความคิดสร้างสรรค์เป็นอย่างมาก เนื่องจากเข้าใจและตระหนักถึงคุณประโยชน์ของความคิดสร้างสรรค์ที่ส่งผลให้โลกเจริญก้าวหน้าขึ้นเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตาม แม้ว่าหลาย ๆ ฝ่ายจะเห็นคุณค่าของเป้าหมายส่วนนี้ก็ตาม แต่ในประเทศที่กำลังพัฒนาและด้อยพัฒนาหลายประเทศก็ยังไม่สามารถดำเนินการส่งเสริมในด้านความคิดสร้างสรรค์ให้แก่ประชากรทางด้านการศึกษาได้ตรงตามเป้าหมาย เนื่องจากยังขาดความเข้าใจในธรรมชาติของความคิดสร้างสรรค์และกระบวนการในการส่งเสริมให้บุคคลเกิดความคิดสร้างสรรค์ที่ถูกต้องนั่นเอง

2. ความหมายของความคิดสร้างสรรค์

ความคิดสร้างสรรค์เป็นสมรรถภาพด้านหนึ่งของสมองของมนุษย์ซึ่ง เป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งในการส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติ นักการศึกษาและนักจิตวิทยาหลายท่าน ได้ให้ความหมายและแสดงทัศนะไว้แตกต่างกันดังนี้

ความคิดสร้างสรรค์ หมายถึงกระบวนการในการรับรู้ปัญหา ช่องว่างของข้อมูลหรือการบกพร่องในการรับสัมผัส แล้วเกิดความพยายามที่จะสร้างแนวความคิด ตั้งสมมุติฐานเกี่ยวกับสิ่งนั้น แล้วทำการทดสอบสมมุติฐานและ! เผยแพร่ผลที่ได้จากการทดสอบสมมุติฐานให้ผู้อื่นได้รับรู้และเข้าใจ (Torrnce, 1962) ในอีกแนวคิดหนึ่งให้ความหมายว่าเป็นกระบวนการทางสมองที่รวมจากการนำประสบการณ์เดิมของแต่ละคนมาจัดให้อยู่ในรูปใหม่ การจัดรูปใหม่ของความคิดนี้เป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละคน ไม่จำเป็นจะต้องเป็นสิ่งใหม่ระดับโลกก็ได้ (Wescott and Smith, 1963) ซึ่งเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับแนวคิดของแอนเดอร์สันและคณะ (Anderson and other, 1970) ที่กล่าวว่า ความคิดสร้างสรรค์เป็นกระบวนการคิดซึ่งเกี่ยวข้องกับความคิดใหม่ ๆ ซึ่งตรงข้ามกับความคิดที่มีอยู่เดิม หรือตรงข้ามกับการตอบสนองต่อความคิดแบบเดิมของคนอื่น การสร้างสรรค์เป็นการแสดงออกที่ได้จากการเลือกสรรประสบการณ์ในอดีตมาสร้างรูปแบบใหม่ ความคิดใหม่ หรือผลิตผลใหม่ ซึ่งแบรอน และ เมย์ (Baron and May, 1960) ก็มีความเห็นเช่นเดียวกัน โดยกล่าวว่า ความคิดสร้างสรรค์เป็นความสามารถในการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งแปลกใหม่ ต่างจากที่เคยปรากฏและยังเป็นประโยชน์อย่างมหาศาล เช่นเดียวกับ โทมัส เอดิสัน ค้นพบหลอดไฟฟ้าและเครื่องไฟฟ้านานาชาติ

วอลลิส และ โคแกน (Wallach & Kogan, 1969) มีแนวคิดแตกต่างจากแนวคิดข้างต้น โดยให้ความเห็นว่า ความคิดสร้างสรรค์หมายถึงความเป็นอิสระของสติปัญญา การตรวจสอบเหตุการณ์ และความสำคัญอยู่ที่ผลผลิตของความคิดที่เป็นอิสระซึ่งปรากฏออกมาโดยการโยงความสัมพันธ์ (Association) กล่าวคือ เป็นการรวบรวมความรู้ที่มีอยู่ทั้งหมดเข้าด้วยกัน แล้วเกิดประโยชน์ทางใดทางหนึ่ง ซึ่งตรงกับแนวความคิดของ แมดนิค (Madnick, 1962) ที่กล่าวไว้ว่า ความคิดสร้างสรรค์เป็นความสามารถในการโยงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้า (Stimulus) กับการตอบสนอง (Response) ซึ่งเป็นการโยงความสัมพันธ์ให้เกิดความคิดเป็นปรากฏการณ์ โดยจินตนาการให้ประสานกับความจำอันเป็นผลชักนำให้ความคิดหนึ่งโยงไปสู่อีกความคิดหนึ่งได้ อย่างไรก็ตาม นักจิตวิทยาและนักการศึกษาท่านอื่น ๆ ต่างก็ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ไว้ต่าง ๆ กัน ซึ่งล้วนแต่เป็นแนวคิดที่น่าสนใจทั้งสิ้น ได้แก่

ฟรอยด์ (Freud, 1938) ได้ให้ความเห็นว่า ความคิดสร้างสรรค์เริ่มต้นจากความขัดแย้งซึ่งถูกขับดันออกมาโดยพลังของจิตใต้สำนึก คนที่มีความคิดสร้างสรรค์ จะมีความคิดเกิดขึ้นมากมาย ขณะที่เกิดความขัดแย้งขึ้น ส่วนเกทเซลส์ และ แจ็คสัน (Getzels and Jackson, 1957) ได้ให้ความเห็นที่ต่อเนื่องกันว่า ความคิดสร้างสรรค์เป็นลักษณะการคิดที่เอาคำตอบหลาย ๆ คำตอบในการตอบสนองสิ่งเร้าซึ่งลักษณะเช่นนี้มักจะเกิดขึ้นกับบุคคลที่มีอิสระในการตอบสนองจึงจะสามารถตอบได้มาก แองค์เนย์ และ แซร์ (Ankney and sayre, 1975) ได้สรุปถึงความคิดสร้างสรรค์ว่า ประกอบไปด้วย ความคิดริเริ่ม (Originality) ความคิดอเนกนัย (Divergent Thinking) ความยืดหยุ่นในการคิด (Flexibility) การสำรวจ (Survey) และการแสดงพฤติกรรมที่สื่อความหมายได้ชัดเจน (Expressive behavior) นิพนธ์ จิตต์ภักดี (2523) ให้ความเห็นว่าความคิดสร้างสรรค์เกิดได้ 2 ลักษณะ คือเกิดจากการเริ่มประดิษฐ์อะไรใหม่ ๆ ที่ไม่เคยมีใครคิดมาก่อน และเกิดจากการดัดแปลงสิ่งเดิมที่มีอยู่แล้วให้เป็นประโยชน์แก่มนุษย์ และ เกษร ธิตะจारी (2534) ให้ความเห็นว่า ความคิดสร้างสรรค์นอกจากจะเกิดติดมากับตัวของมนุษย์เองแล้ว ยังเกิดจากการสะสมจากประสบการณ์ การค้นคว้าทดลองอย่างมีสติและสภาพแวดล้อมความคิดใหม่ ๆ จะบังเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อความคิดเก่า ๆ ถูกใช้ไป ความคิดสร้างสรรค์เหล่านี้จะฝังอยู่ในความรู้สึกภายใน และเมื่อจำเป็นต้องใช้ก็จะออกมาเองโดยปราศจากการกลั่นกรอง

กล่าวโดยสรุปแล้ว ความคิดสร้างสรรค์หมายถึงความสามารถในการประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ หรือการคิดแก้ปัญหา หรือพัฒนาสิ่งที่มีอยู่เดิมให้เกิดประโยชน์สูงขึ้นโดยไม่ซ้ำกับความคิดของคนอื่น ๆ พฤติกรรมของการคิดเกิดขึ้นโดยการโยงสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง อันประกอบด้วยจินตนาการ การรับรู้ ความจำ และจิตใต้สำนึก เป็นพื้นฐานของการคิด

3. องค์ประกอบของความคิดสร้างสรรค์

กิลฟอร์ด (Guilford, 1969) นักจิตวิทยาชาวอเมริกันได้ศึกษาค้นพบว่า องค์ประกอบพื้นฐานของความคิดสร้างสรรค์มี 4 ประการ คือ

1. ความคิดคล่อง (Fluency) หมายถึง ปริมาณความคิดที่ไม่ซ้ำกันในเรื่องเดียวกัน แบ่งเป็น

1.1 ความคิดคล่องด้านถ้อยคำ (Word Fluency) เป็นความสามารถในการใช้ถ้อยคำ

1.2 ความคิดคล่องทางด้านการโยงความสัมพันธ์ (Associational Fluency) เป็นความสามารถที่จะคิดหาถ้อยคำที่เหมือนหรือคล้ายกันได้มากที่สุดเท่าที่จะมาก

ได้ภายในเวลาที่กำหนด

1.3 ความคิดคล่องทางการแสดงออก (Expressional Fluency)

เป็นความสามารถในการใช้วลีหรือประโยค และนำคำมาเรียงกันอย่างรวดเร็วเพื่อให้ได้ประโยคที่ต้องการ

1.4 ความคล่องในการคิด (Ideational Fluency) เป็นความสามารถ

ที่จะคิดในสิ่งที่ต้องการภายในเวลาที่กำหนด เช่น ให้คิดประโยชน์ของหนังสือพิมพ์ให้ได้มากที่สุดภายในเวลาที่กำหนดให้

2. ความคิดริเริ่ม (Originality) หมายถึง ความคิดที่แปลกใหม่ไปจากความคิดธรรมดา หรือความคิดที่แตกต่างไปจากบุคคลอื่น

3. ความคิดยืดหยุ่น (Flexibility) หมายถึง ประเภทหรือแบบของการคิด โดยแบ่งออกเป็น

3.1 ความคิดยืดหยุ่นที่เกิดขึ้นทันที (Spontaneous Flexibility) เป็นความสามารถที่จะพยายามคิดได้หลายทาง อย่างอิสระ คนที่มีความคิดยืดหยุ่นในด้านนี้จะคิดประโยชน์ของหนังสือพิมพ์ว่ามีอะไรบ้าง ได้หลายทิศทาง ในขณะที่คนซึ่งไม่มีความคิดยืดหยุ่นจะคิดได้เพียงทิศทางเดียว

3.2 ความคิดยืดหยุ่นทางการดัดแปลง (Adapture Flexibility) หมายถึง ความสามารถในการดัดแปลงความรู้หรือประสบการณ์ ให้เกิดประโยชน์หลาย ๆ ด้าน ซึ่งมีประโยชน์ต่อการแก้ปัญหา ซึ่งคนที่มีความคิดยืดหยุ่นจะคิดได้ไม่ซ้ำกัน

4. ความคิดละเอียดลออ (Elaboration) หมายถึง ความคิดเกี่ยวกับรายละเอียดที่ใช้ในการตกแต่ง เพื่อทำให้ความคิดริเริ่มนั้นสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ต่อมาในปี 1971 กิลฟอร์ด และฮอปเนอร์ (Guilford and Hoepner, 1971) ได้ศึกษาถึงองค์ประกอบของความคิดสร้างสรรค์เพิ่มเติม และพบว่าความคิดสร้างสรรค์ต้องมีองค์ประกอบอย่างน้อย 8 ประการ คือ

1. ความคิดริเริ่ม (Originality)
2. ความคิดคล่องตัว (Fluency)
3. ความคิดยืดหยุ่น (Flexibility)
4. ความคิดละเอียดลออ (Elaboration)
5. ความไวต่อปัญหา (Sensitibity to Problem)
6. ความสามารถในการให้นิยามใหม่ (Redefinition)
7. ความซึมซาบ (Penetration)
8. ความสามารถในการทำนาย (Prediction)

อย่างไรก็ตาม ในการวัดระดับความคิดสร้างสรรค์นั้น จะวัดจากองค์ประกอบ 4 ประการแรกเท่านั้น ก็ถือว่าครอบคลุมทั้งหมดแล้ว (Torrnce, 1972)

4. ลักษณะของคนที่มีความคิดสร้างสรรค์

นักการศึกษาหลายท่าน ได้กล่าวถึงบุคลิกภาพหรือลักษณะ เฉพาะของบุคคลที่มี ความคิดสร้างสรรค์ไว้ดังนี้

จากแนวคิดของ อนาสตาซี (Anstasi, 1958), กิลฟอร์ด (Guilford, 1967), ไรซ์ (Rice, 1970), แอนเดอร์สัน (Anderson, 1970), ซันด์ และ โทรว์บริดจ์ (Sund and Trowbridge, 1973) สรุปว่า บุคลิกของคนที่มีความคิดสร้างสรรค์ จะต้อง ประกอบไปด้วยลักษณะดังต่อไปนี้

4.1 ด้านอุปนิสัยส่วนตัว คนที่มีความคิดสร้างสรรค์จะต้องเป็นคนที่มีเชื่อมั่นในตนเอง ถือตนเป็นศูนย์กลาง มีความอยากรู้อยากเห็น ชอบแก้ปัญหาและติดตามปัญหา มีความเอาใจใส่ สนใจที่จะมีประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ได้พบเห็น แล้วรวบรวมเข้าในความรู้สึกภายใน ยอมรับในสิ่งแปลก ๆ ชอบตั้งคำถามว่า "อย่างไร และ ทำไม" ใช้เหตุผลที่ดีช่วยในการสนองความต้องการ ชอบอิสระ ไม่ชอบระเบียบ กฎเกณฑ์ มีความกล้าหาญ พร้อมทั้งจะเผชิญปัญหาและไม่กังวลใจ ชอบแสดงความคิดเห็น

4.2 ด้านการคิด คนที่มีความคิดสร้างสรรค์จะมีความสามารถในการคิดหลายแง่หลายมุม มีความสามารถในการเปลี่ยนแปลงความคิดได้อย่างคล่องแคล่ว มีความคิดริเริ่ม มีความคิดยืดหยุ่น สนุกที่จะคิดและยอมรับในสิ่งที่ท้าทายความสามารถ มีความสงสัยก่อนที่จะกำหนดปัญหา ชอบตั้งวัตถุประสงค์และคิด พิจารณาความคิดเห็นหลาย ๆ แนวก่อนแก้ปัญหา ชอบใช้ความคิดอย่างกว้างขวาง ไม่จำกัดขอบเขตของการคิดเพื่อการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น

4.3 ด้านการทำงาน ผู้ที่มีบุคลิกของการสร้างสรรค์จะมีความพอใจที่จะอุทิศเวลาในการทำงาน และชอบทำงานหลาย ๆ ชนิด โดยเฉพาะงานที่ใช้ฝีมือหรืองานที่ยาก ๆ มีแรงจูงใจสูง ชอบงานที่มีการแก้ปัญหาและจะสนุกกับการแก้ปัญหา

4.4 การดำรงตนในสังคม ชอบที่จะอยู่คนเดียวมากกว่าการรวมกลุ่ม

4.5 คุณสมบัติพิเศษ บุคคลที่มีลักษณะของการสร้างสรรค์จะเป็นคนมีไหวพริบ มีความซับซ้อนในการรับรู้ มีความสามารถในการประยุกต์ดัดแปลง มีอิสระในการแสดงออก ในทางความคิด มีความสามารถในการหยั่งรู้ มีความรู้เกี่ยวกับทฤษฎีและเข้าใจในคุณค่า

ของความงาม เข้าใจในจุดมุ่งหมายของสิ่งต่าง ๆ รู้จักตนเอง มีความเชื่อมั่น และมี กระบวนการที่ยอมรับ มีพลังของความคิดอันแรงกล้าที่จะนำออกมาใช้อย่างมีหลักเกณฑ์ มี สติปัญญา สามารถสังเคราะห์และมองเห็นความหมายใหม่ ๆ ได้ มีความรู้จากการอ่าน อย่างกว้างขวาง

สวัสดี จงกล (2512) ได้กล่าวถึงลักษณะในทางปัญญาของผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์ นอกเหนือจากความเห็นข้างต้น คือ ผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์ จะมีความเป็นตัวของตัวเอง (Originality) การรู้จักยืดหยุ่น มีความคิดที่คล่องและต่อเนื่อง (Fluency of Idea) การรู้จักปะติดปะต่อเรื่องราวและแสดงออกได้ดี มีความสามารถที่จะจับปัญหา การตั้งสมมุติฐาน และรู้จักแก้ปัญหา การคิดใคร่ครวญ การไม่ยอมรับสิ่งใดที่ขาดฉวยฉิวเฉิบ การรู้จักสังเคราะห์ การตัดสินใจโดยใช้สัญชาตญาณ (Intuitive) การรู้จักพิจารณาอย่างโล่งใจ การรู้จักขยาย ความและประเมินผล และ อาร์ รังสินันท์ (2527) กล่าวถึงลักษณะของบุคคลที่มีความคิด สร้างสรรค์ในอีกความเห็นหนึ่งว่า ผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์ จะมีความประหลาดใจหรือสนใจสิ่ง ที่เกิดขึ้นใหม่ มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะทำให้ดีที่สุด ชอบเดา ชอบตั้งสมมุติฐาน ตัดสินใจได้เด็ดขาด ชอบเสี่ยง ชอบการผจญภัย มีความเชื่อมั่นในตนเอง ช่างคิดช่างฝัน มีอุดมคติมีอารมณ์ขัน มีความมานะบากบั่นเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ ไม่ชอบคล้อยตามผู้อื่น อย่างง่าย ๆ

สรุปได้ว่า คนที่มีความคิดสร้างสรรค์ เป็นคนช่างสังเกต มีเหตุผล มีความสามารถ ในการหยั่งรู้ ชอบคาดคะเนเหตุการณ์ล่วงหน้า มีความคล่องในการคิด มีความยืดหยุ่นในการคิด และความคิดริเริ่ม ไม่ยึดมั่นในสิ่งใดเกินไป มีอิสระในการคิดและการกระทำสิ่งแปลกใหม่ มีความอยากรู้อยากเห็น กระตือรือร้น ชอบการสืบสอบ ชอบคิด ตั้งวัตถุประสงค์และตั้งสมมุติฐาน ในการทำงาน มีความสามารถรับรู้ปัญหาได้เร็ว สนุกกับการแก้ปัญหาโดยใช้ความคิดหลายทาง และเป็นผู้มีความสามารถในการผลิต ซึ่งผลผลิตอาจเป็นความคิดหรือสิ่งของที่แปลกใหม่ ไม่ ซ้ำแบบใคร

5. ธรรมชาติของความคิดสร้างสรรค์

โดยธรรมชาติแล้วความคิดสร้างสรรค์เป็นสิ่งที่มิอยู่ในตัวเด็กที่ปกติทุกคน แต่มัก ถูกทำลายลงเมื่อเด็กโตขึ้น เช่น ถูกสกัดกั้นโดยผู้ใหญ่ที่เห็นการแสดงออกของเด็กในรูปแบบต่าง ๆ ว่า เป็นเรื่องของเด็กคนบ้าง มีขอบอนอยู่ไม่สุขบ้าง (เลิศ อานันทนะ, 2526) จึงเป็นเหตุ

ให้การพัฒนาการทางความคิดสร้างสรรค์ของเด็กต้องชะงักงันไป ในการที่จะส่งเสริมให้เด็กเกิดความคิดสร้างสรรค์นั้นจำเป็นต้องศึกษาธรรมชาติของความคิดสร้างสรรค์ตามลำดับ ดังนี้

5.1 ธรรมชาติของการเกิดความคิดสร้างสรรค์

พงษ์พัฒน์ สัตยารัฐ (2520) กล่าวถึงองค์ประกอบที่จะก่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ ว่าจะต้องประกอบไปด้วยการรับรู้ จินตนาการ และประสบการณ์ ดังนี้

1. การรับรู้ (Perception) การรับรู้เป็นความรู้สึกภายนอก (Sensation) และความรู้สึกภายใน (Feeling) ของคน การรับรู้มากเห็นมากก็ทำให้รับรู้ได้มาก และพยายามสังเกตจากการรับรู้ที่นำมาคิดสร้างสรรค์ในสิ่งที่ดีกว่า ทันสมัยกว่าหรือมีประโยชน์มากกว่าต่อไป การรับรู้ของคนมีมาแต่กำเนิดและติดอยู่ในความทรงจำของแต่ละคนในอดีต (Transference) ก็สามารถนำมาก่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ในภายหลังได้ (Position Transference)

2. จินตนาการ (Imagination) เมื่อคนเรารับรู้มากเห็นมากและได้รับรู้มามากก็จะช่วยให้คิดได้มาก ซึ่งก่อให้เกิดจินตนาการต่าง ๆ ขึ้น เช่น ดา วินชี ผู้คิดสร้างเครื่องบิน เครื่องแรกของโลกนั้น ก็มีจินตนาการมาจากการรับรู้เรื่องนกบิน เป็นต้น จินตนาการเกิดขึ้น 2 ทาง คือ

2.1 จินตนาการที่เกิดจากการรับรู้จากวัตถุ

2.2 จินตนาการที่เกิดจากจิตใจ

3. ประสบการณ์ (Experience) ประสบการณ์ของคนเป็นผลมาจากการปะทะของบุคคลนั้นกับสิ่งแวดล้อมซึ่งมีได้ 2 อย่าง คือ

3.1 ประสบการณ์ตรง - เกิดขึ้นกับตนเอง

3.2 ประสบการณ์รอง - เกิดขึ้นกับบุคคลอื่น

จูน คิง แมคफी (McFee, 1970) กล่าวว่า องค์ประกอบที่สำคัญในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์คือประสบการณ์ที่เด็กได้รับจากสิ่งแวดล้อม แรงสนับสนุนจากครู หรือจากผู้ปกครอง แรงจูงใจก่อนลงมือกระทำกิจกรรมและสถานที่ที่เป็นอิสระ ไม่ขึ้นอยู่กับใคร

พาร์เนส (Parness อ้างถึงใน วิจิตร มรุตมางกูร, 2520) กล่าวว่า กระบวนการคิดอย่างสร้างสรรค์จะเกิดขึ้นได้ ต้องขึ้นกับสิ่งต่อไปนี้

1. ความรู้พื้นฐานของแต่ละคน (Individual's Knowledge) อย่างน้อยผู้หนึ่งจะต้องทราบว่ามีปัญหาที่เขาประสบอยู่ในปัจจุบัน และในอดีต เขาแก้ปัญหาที่นั้น ๆ อย่างไร

2. จินตนาการ (Imagination) อย่างน้อยจะต้องคิดได้ว่า จะมีทางอื่นหรือวิธีอื่นที่จะแก้ปัญหานั้นได้หรือไม่ ถ้ามี มีอะไรบ้าง

3. การพิจารณา (Judgement) ต้องมีการใช้วิจารณญาณวิเคราะห์ได้ว่า

วิธีแก้ปัญหาอื่นใดสามารถนำไปปฏิบัติได้ และมีประโยชน์ที่สุด

โรเจอร์ (Rogers, 1970) ได้ศึกษาพบว่า ภาวะที่ส่งเสริมให้บุคคลกล้าคิดอย่างสร้างสรรค์ได้แก่ ภาวะที่ทุกคนรู้สึกปลอดภัย ซึ่งเกิดจากความรู้สึกว่า ตัวเองมีค่า และได้รับการยอมรับ รวมทั้งภาวะที่มีเสรีภาพในด้านจิตวิทยา โดยไม่ถูกวิพากษ์วิจารณ์ หรือประเมินผล ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาค้นคว้าของ คูน (Coon, 1959) ที่พบว่า วิธีหนึ่ง ที่ช่วยเราให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ได้ดี คือวิธีการแก้ปัญหาแบบกลุ่ม ที่เปิดโอกาสให้สมาชิก ได้แสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ โดยไม่มีการวิพากษ์วิจารณ์หรือประเมินผล และในการแสดงออกทางความคิดสร้างสรรค์นั้น รัชนี ลาชโรจน์ (2520) กล่าวว่า ความคิดสร้างสรรค์มีอยู่ในทุกคน เปรียบเสมือนพลังงานศักย์ไม่แสดงออกจนกว่าจะมีโอกาสและความคิดสร้างสรรค์สามารถทำให้เกิดขึ้นได้โดยการเรียนรู้และการฝึกฝน แต่ถ้าขาดสิ่งแวดล้อมที่จะกระตุ้นให้ความสามารถนั้นพัฒนาขึ้น บุคคลผู้นั้น ก็จะเป็นคนที่ถนัดแต่จะเป็นผู้ตาม และอยู่ในกรอบของความคิดแคบ ๆ ที่ผู้อื่นหรือสังคมกำหนดให้

กล่าวโดยสรุป บุคคลจะแสดงออกทางความคิดสร้างสรรค์ได้นั้น จะต้องเป็นผลมาจาก การได้รับสิ่งเร้าจากภายนอกมาเป็นความรู้สึกภายในผสมผสานกับประสบการณ์เดิม ก่อเกิดเป็นจินตนาการที่จะแก้ปัญหาหรือสร้างสรรค์สิ่งใหม่ และสร้างสรรค์ผลงานหรือประดิษฐ์กรรมใหม่ขึ้นตามจินตนาการของตนในสิ่งแวดล้อมหรือภาวะที่ตนรู้สึกมีอิสระเสรีปลอดภัยจากคำวิพากษ์วิจารณ์หรือประเมินผลจากผู้อื่น

5.2 กระบวนการคิดอย่างสร้างสรรค์

วิลสัน (Wilson, 1958) กล่าวถึงกระบวนการคิดอย่างสร้างสรรค์นั้นมีหลายประเภท ดังนี้

1. กระบวนการที่ทำให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลสามารถสร้างสิ่งใหม่ ๆ
2. การที่จิตใจหรือสมองสามารถทำให้เกิดการหยั่งรู้ หรือมีความคิดใหม่
3. กระบวนการทางสมองซึ่งคิดผสมผสานสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ แล้วได้ผลออกมาเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งของหรือรูปแบบ (Patterns)
4. ความสามารถในการริเริ่มผลงานชิ้นใหม่โดยการคิดจินตนาการ
5. การผลิตสิ่งใหม่ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ (Uniqueness)
6. ความสามารถในการจัดประสบการณ์ที่ได้รับมาในอดีตขึ้นใหม่และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ดีกว่าของเก่า
7. กระบวนการใด ๆ ที่สามารถผลิตสิ่งใหม่ ไม่ว่าจะ เป็นแนวความคิดหรือ

วัตถุประสงค์การสร้างสรรคจะต้องสามารถแก้ปัญหาใดปัญหาหนึ่งด้วย

8. กระบวนการซึ่งก่อให้เกิดผลงานที่มีชื่อเสียงและมีคุณประโยชน์ในช่วงเวลานั้น

ทอร์แรนซ์ (Torrance, 1965) ได้แบ่งกระบวนการเกิดความคิดสร้างสรรค์ออกเป็น 5 ชั้น ดังนี้

1. การค้นหาข้อเท็จจริง (Fact-Finding) เริ่มจากความรู้สึกกังวล ลังสัน วุ่นวาย แต่ยังไม่สามารถหาสาเหตุของปัญหาได้ว่าเกิดจากอะไร ต้องคิดว่าสิ่งที่ทำให้เกิดความเครียดคืออะไร
2. การค้นพบปัญหา (Problem-Finding) เมื่อคิดจนเข้าใจ จะสามารถบอกได้ว่า ปัญหาต้นตอคืออะไร
3. การค้นพบแนวคิด (Idea-Finding) คิดและตั้งสมมุติฐาน ตลอดจนรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ เพื่อทดสอบความคิด
4. การค้นพบคำตอบ (Solution-Finding) ทดสอบสมมุติฐานจนพบคำตอบ
5. การยอมรับผลจากการค้นพบ (Acceptance-Finding) ยอมรับคำตอบที่ค้นพบและคิดต่อไปว่า การค้นพบจะนำไปสู่หนทางที่จะทำให้เกิดแนวคิดหรือสิ่งใหม่ต่อไปที่เรียกว่า การทำหายในทิศทางใหม่

ฮัทชินสัน (Hutchinson, 1949) ได้ให้ความเห็นในอีกแนวหนึ่งว่า ความคิดสร้างสรรค์เกิดจากกระบวนการหยั่งรู้ (Intuition) ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

1. ชั้นเตรียม (The Stage of Preparation) เป็นการรวบรวมประสบการณ์เก่า ๆ รู้จักลองผิดลองถูกและตั้งสมมุติฐานเพื่อแก้ปัญหา
2. ชั้นคิดแก้ปัญหา (The Stage of Frustration) เป็นระยะของการครุ่นคิด แก้ปัญหา แต่ยังไม่คิดไม่ออก
3. ชั้นเกิดความคิด (The period of Insisnt) เป็นชั้นที่เกิดความคิดแวบขึ้นในสมอง คิดหาคำตอบได้ทันที
4. ชั้นพิสูจน์ (The Stage of Verification) เป็นชั้นที่มีการตรวจสอบประเมินผลโดยใช้กฎเกณฑ์ต่าง ๆ เพื่อตรวจสอบว่าคำตอบที่คิดได้นั้นถูกต้องหรือไม่

วอลลาส (Bernard, 1972 : citing Graham Wallas, 1962) มีแนวคิดเช่นเดียวกับ ฮัทชินสัน โดยกล่าวถึงกระบวนการคิดอย่างสร้างสรรค์ว่า ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นเตรียม (Preparation) เป็นขั้นที่ต้องศึกษาซักถาม ต้องการประสบการณ์และรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการสร้างสรรคของแต่ละบุคคล
2. ขั้นฟักตัว (Incubtion) เป็นขั้นที่ต้องใช้เวลาช่วงหนึ่งเพื่อรวบรวมความคิดที่คล้ายคลึงกันไปสู่กระบวนการคิด รวบรวมข้อมูลหลาย ๆ อย่างที่เป็นไปได้ และนำความคิดหลาย ๆ อย่างมารวมกันจนกว่าจะมากพอ
3. ขั้นคิดออก (Illumination) เป็นขั้นที่เมื่อผ่านขั้นเตรียมและขั้นฟักตัวมาแล้วก็จะสามารถหาคำตอบได้ ทำให้เกิดการหยั่งรู้ขึ้น
4. ขั้นพิสูจน์ (Verification) เป็นขั้นที่คิดคำตอบได้แล้วมีการทดลองตรวจสอบข้อเท็จจริง จนแน่ใจว่าถูกต้อง

สรุปได้ว่า กระบวนการหรือลำดับขั้นของการคิดอย่างสร้างสรรค์นั้น ประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ 4 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นเตรียม เป็นขั้นที่เริ่มพบปัญหา เกิดความยุ่งยากในการแก้ปัญหา นั้น ๆ และเริ่มหาทางออกเพื่อแก้ปัญหา โดยรวบรวมข้อมูลประสบการณ์ต่าง ๆ ที่เคยได้รับมา
2. ขั้นฟักตัว เป็นขั้นที่ใช้ความคิดเพื่อแก้ปัญหา มีการค้นคว้าหาข้อมูลเพิ่มเติม ประมวลผลความคิดต่าง ๆ เพื่อหลอมรวมเป็นความคิดใหม่ขึ้นมา ช่วงนี้จะเกิดความคิดหลายแนวทางเพื่อแก้ปัญหาและยังไม่มีแนวความคิดใดที่ลงตัวหรือพอใจ
3. ขั้นเกิดความคิด เป็นขั้นที่สามารถสรุปความคิดที่กระจ่างพร้อมที่จะสร้างสรรค์ออกมาเป็นผลงาน ได้ ขั้นที่ผู้ใช้ความคิดจะรู้สึกพอใจและมีความสุข
4. ขั้นแสดงออกทางความคิดออกมาในรูปของผลงาน อาจมีการทดลองและแก้ไขหลายครั้ง เพื่อถ่วงถ่วงให้ได้คำตอบหรือผลงานที่แน่นอนเป็นรูปธรรม

5.3 อุปสรรคของความคิดสร้างสรรค์

จากกระบวนการของความคิดสร้างสรรค์ซึ่งกล่าวโดยสรุปได้ว่า เกิดจากสิ่งเร้าที่กระตุ้นให้มีการคิดแก้ปัญหา จนต้องหาทางแก้ปัญหา โดยการระลึกถึงประสบการณ์เดิม แล้วนำมาประยุกต์ดัดแปลง ทดลอง เพื่อแก้ปัญหาและผลสุดท้ายจึงสร้างสรรค์เป็นผลิตผลออกมาในรูปแบบใหม่ กระบวนการดังกล่าวข้างต้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่ออยู่ในสถานการณ์ และ

สิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวย รวมถึงการได้มีการฝึกฝนใช้ความคิดสร้างสรรค์อยู่เสมอ

การที่บุคคลไม่สามารถแสดงออกทางความคิดสร้างสรรค์ได้นั้น เกิดจากอุปสรรคหรือสิ่งที่สกัดกั้นความคิดสร้างสรรค์หลายประการดังที่ผู้รู้ได้กล่าว ดังนี้

พงษ์พันธ์ ลัตยารัฐ (2520) ได้ศึกษาค้นคว้าพบว่าสิ่งที่สกัดกั้นความคิดสร้างสรรค์ของบุคคลเนื่องมาจากสาเหตุดังนี้

1. ความคิดที่ว่ามีความถูกต้องในเรื่องหนึ่ง ๆ เพียงคำตอบเดียวด้วยความคิดเช่นนั้น จึงไม่กล้าคิดหรือแสดงความคิดเห็นของคนด้วยเกรงว่า คำตอบของคนจะผิดหรือในบางกรณีแม้จะยังไม่มีการหาคำตอบที่ถูกต้อง ก็ไม่กล้าแสดงความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะของตน เพราะเกรงว่าจะไม่ใช่คำตอบที่ถูกต้อง

2. การสร้างกำแพงที่ปิดล้อมตนเอง เนื่องมาจากความเคยชิน ความคุ้นเคย ซึ่งเป็นการสร้างกรอบความคิดขึ้นมาปิดล้อม การที่จะคิดสร้างสรรค์ทำให้ไม่สามารถคิดออกไปนอกกรอบหรือกำแพงที่ตนสร้างเอาไว้มันได้

3. การติดตามกฎอย่างเคร่งครัด เนื่องจากคนเรามักจะคิดตามคนอื่น หรือคิดตามแบบแผนที่วางไว้ ไม่กล้าคิดนอกกรอบนอกทาง เคยรู้เคยเห็นหรือเคยคิดอย่างไร ก็คิดไปอย่างนั้น ไม่กล้าคิดออกนอกขอบเขตหรือนอกแนวที่คนอื่นหรือที่ตนเคยคิดมาก่อน กลัวการเปลี่ยนแปลงซึ่งอาจกระทบกระเทือนต่อตนเอง

4. ความเชื่อในสิ่งที่เห็น โดยที่คนเรามักจะเชื่อตามที่เห็นด้วยตาของตน (Perceptual) หรือเชื่อตามอารมณ์รู้สึก (Emotional) โดยไม่เคยคิดว่าสิ่งที่มองเห็นนั้น อาจมีโอกาที่เป็นไปได้มากกว่านั้นอีกหลายอย่าง

5. ส่วนสรุปการประเมินความถูกต้องของความคิดต่างๆ โดยเฉพาะความคิดของคนอื่นรวดเร็วเกินไป ทำให้ผู้ที่มีความคิดแปลก ๆ ใหม่ ๆ ไม่กล้าที่จะคิด ไม่กล้าที่จะทำ เพราะรู้สึกท้อแท้หมดกำลังใจ อ่อนอกอ่อนใจต่อการวิจารณ์ ดังนั้น จึงควรระวังการนิพากษ์-วิจารณ์ ความคิดที่แปลก ๆ ใหม่ ๆ ไว้ก่อน เพื่อเปิดโอกาสให้เกิดการสร้างสรรค์ขึ้นมาบ้าง

6. กลัวถูกว่าโง่ ไม่มีใครพึงพอใจต่อการถูกเหยียดหยาม หรือถูกหัวเราะเยาะและถูกประนามว่าโง่ ดังนั้นทุกคนหากจะพูดหรือจะคิดอะไรก็ต้องคอยพะวงที่ต้องระมัดระวังมิให้ตนเองได้รับการหัวเราะเยาะว่าความคิดแปลกใหม่ของคนในเรื่องใด เรื่องหนึ่งนั้น โง่ ไม่เข้าท่า ประสาท วิตถาร ซอบกล ฯลฯ และเมื่อมีความกลัวและวิตถวาคำกล่าวเหล่านี้ทำให้ไม่กล้าแสดงออกซึ่งความคิดสร้างสรรค์ขึ้นมาได้

7. อุปสรรคที่เกิดจากสังคม กลุ่มบุคคล ศาสนา ประเพณี อุดมการณ์ของการเมือง วัฒนธรรมหรืออื่น ๆ เพราะเกรงการต่อต้าน ได้แย้งและปฏิกิริยาจากผู้อื่น

นอกจากนั้น วนิช บรรจง (2515) ยังกล่าวเพิ่มเติมว่า "สิ่งที่ทำให้การคิดริเริ่มสร้างสรรค์บกพร่องมีหลายประการ คือ ความกังวลใจ การทำงานเพราะเร่งรัด การที่ต้องรับผิดชอบในการบริหารงาน การบังคับให้ทำงานตามเวลาที่กำหนดให้ สนใจต่องานอื่น ในขณะที่กำลังคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ความกลัวที่จะถูกรบกวน การกระทบกระเทือนอารมณ์

อารี รังสินนท์ (2528) กล่าวถึงอุปสรรคของความคิดสร้างสรรค์ว่ามีดังนี้คือ

1. การไม่ชอบซักถาม หมายถึง การที่ผู้ใหญ่ไม่ชอบและไม่สนับสนุนให้เด็กเป็นคนช่างซักช่างถาม หรือยับยั้งการถามและรู้สึกรำคาญ และไม่พอใจต่อการที่เด็กซักถามบ่อย ๆ และโดยเฉพาะเด็กบางคนชอบถามคำถามแปลก ๆ ซึ่งการกระทำดังกล่าวนอกจากจะไม่ส่งเสริมให้เกิดความคิดสร้างสรรค์แล้ว ยังจัดความอยากรู้อยากเห็นของเด็ก พร้อม ๆ กับสร้างความกลัวไม่กล้าซักถามต่อไป

2. การเอาอย่างกันหรือการทำตามอย่างกัน หมายถึง การกระทำที่ชอบเอาอย่างกันติดตามกัน คิดในสิ่งที่เคยมี เลียนแบบของเดิม ไม่กล้าคิดและกระทำให้แตกต่างจากคนอื่นหรือของเดิม บางครั้งอาจจะกล้าคิดแต่ไม่กล้าแสดงออก เพราะกลัวถูกหัวเราะเยาะ

3. การเน้นบทบาทและความแตกต่างทางเพศมากเกินไป หมายถึง การที่สังคมได้กำหนดบทบาทของเพศหญิงและเพศชายอย่างเคร่งครัด ทำให้ทั้งสองเพศไม่กล้าล่วงล้ำในเส้นที่ขีดกำหนดไว้ทั้งที่ตนมีความสามารถ

4. วัฒนธรรมที่เน้นความสำเร็จ และปรานามความล้มเหลว หมายถึง การที่สังคมมีค่านิยมต่อความสำเร็จมากเกินไปเมื่อทำสิ่งใดแล้วจะต้องประสบผลสำเร็จ จึงทำให้เด็กไม่กล้าทดลองของใหม่ เพราะกลัวความล้มเหลวและผลที่ได้รับจากสังคม คือ การดูถูกดูแคลน

5. บรรยากาศที่เคร่งเครียดและเอาจริงเอาจังมากเกินไป หมายถึงว่าการคิดและการกระทำทุกอย่างจะต้องอยู่ในระเบียบแบบแผน จะคลาดเคลื่อนไปไม่ได้ จะทำให้เด็กรู้สึกอึดอัด หวาดกลัว และไม่กล้าคิดสร้างสรรค์

6. ความกลัว หมายถึง ความไม่กล้าคิดไม่กล้าแสดง และไม่กล้ากระทำสิ่งใหม่ เพราะกลัวถูกหัวเราะเยาะ กลัวถูกตำหนิติเตียนว่าเซย์ บ๊อง ไม่เข้าท่า

7. ความเคยชิน หมายถึง การยอมรับต่อการกระทำที่เป็นรูปแบบจนเคยชิน กลุ่มคนเหล่านี้จะไม่พอใจการเปลี่ยนแปลงและมักมีความคิดขัดแย้ง มองเห็นความคิดใหม่เป็นเรื่องเตีอดร้อน เพิ่มปัญหา จึงทำให้เป็นอุปสรรคต่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสิ่งใหม่ ๆ

8. ความมีอคติหรือลำเอียง หมายถึงความเชื่อและคิดตามทรรศนะของตนไม่ยอมรับรู้อะไรใหม่ ทำให้เกิดทรรศนะที่คับแคบ ไม่ยอมเชื่อถือแนวทางอื่น ๆ ที่เป็นไปได้ และการตัดสินใจก็จะเอาความคิดของตนเป็นเกณฑ์

9. ความเฉื่อยชา หมายถึง ความอืดอาด เชื่องช้า และความล่าช้าในการคิดริเริ่มทั้งความคิดและการกระทำ อันจะเป็นอุปสรรคที่สำคัญยิ่งต่อการสร้างสรรค์

10. ความเกียจคร้าน เป็นอุปสรรคสำหรับงานทุกชนิด ความเกียจคร้านรวมถึงลักษณะที่ทำให้ผ่านไปไม่เอาจริงเอาจัง ทำงานอย่างไม่เต็มที่ ไม่เต็มความสามารถ ชอบหลีกเลี่ยง

สรุปว่า อุปสรรคของความคิดสร้างสรรค์ คือสิ่งที่สกัดกั้นมิให้บุคคลใช้ความคิดสร้างสรรค์ได้อย่างอิสระ ซึ่งโดยส่วนใหญ่เกิดจากเงื่อนไข 3 ประการ คือ

1. เงื่อนไขทางสังคมที่ส่งผลให้เกิดความวิตกกังวลเกรงว่าจะไม่ได้รับการยอมรับหรือเกรงว่าจะขัดกับระเบียบแบบแผนประเพณีที่สังคมกำหนดไว้

2. เงื่อนไขทางสิ่งแวดล้อม เช่น อยู่ในภาวะที่เร่งรีบ หรือในเวลาที่ย่ำแย่ ในภาวะที่ทำให้ขาดสมาธิในการคิด หรือในภาวะที่สถานที่ไม่อำนวยให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ เป็นต้น

3. เงื่อนไขภายในของบุคคลผู้ใช้ความคิดสร้างสรรค์เอง เช่น มีจิตใจคับแคบ ไม่รับความเห็นหรือแนวคิดอื่น ๆ หรือความเคยชินที่คอยเอาอย่างหรือลอกเลียนผู้อื่นเสมอ ความเฉื่อยชาไม่กระตือรือร้นที่จะใช้ความคิดสร้างสรรค์ ความเกียจคร้านไม่ใช้ความคิดหรือไม่ทำงานอย่างเต็มความสามารถและการไม่มีสมาธิในการใช้ความคิด รวมทั้งภาวะของจิตใจที่มีความวิตกกังวล

6. การส่งเสริมให้เกิดความคิดสร้างสรรค์

ในการส่งเสริมให้เกิดความคิดสร้างสรรค์นั้น เกล (Gale, 1969) ได้ให้ทัศนะว่า สภาพทางโรงเรียน และบิดามารดาเป็นส่วนสำคัญในการส่งเสริมให้เด็กได้พัฒนาความคิดสร้างสรรค์ เนื่องจากความคิดสร้างสรรค์ไม่ได้เกิดจากการเรียนรู้โดยการบังคับจิตใจหรือต้องอยู่ภายใต้อิทธิพลที่เคร่งครัด ระเบียบ แต่เป็นผลผลิตในเชิงจิตวิทยาและสังคมที่อิสระ พฤติกรรมความคิดสร้างสรรค์เกิดจากการแสดงออกของแต่ละบุคคลตามศักยภาพทางสมอง บ้านและโรงเรียนมีส่วนทำให้เด็กมีความคิดสร้างสรรค์ มีอิสระในการแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ มีความสะดวกสบายในการทดลอง ซึ่งโรงเรียนอาจจะเสริมได้โดยการจัดการเรียนการสอนที่ไม่เข้มงวดจนเกินไป การที่ผู้บริหารโรงเรียนและบิดามารดามักควบคุมให้เด็กอยู่ในกรอบประเพณีเพื่อง่ายต่อการปกครองนั้น เป็นลักษณะที่สกัดกั้นความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียน ซึ่งสอดคล้องกับ ลิตตัน (Lyttton, 1971) ที่ได้ทำการศึกษางานวิจัยต่าง ๆ เกี่ยวกับสภาพ

แวดล้อมกับการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์จำนวนหลายเรื่อง และสรุปได้ว่า บิตามารดาของเด็ก มีอิทธิพลต่อการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ กล่าวคือ บิตามารดาของเด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์จะมีลักษณะดังนี้

1. เป็นผู้ที่เอาใจใส่ต่อสภาพความแตกต่างของแต่ละบุคคล
2. มีความเชื่อมั่นในความสามารถของเด็ก
3. ยอมให้เด็กมีอิสระค่อนข้างมากในการสำรวจโลกของตนเอง
4. กระตุ้นให้เด็กกระทำกิจกรรมที่เหมาะสมกับวัยของเด็กอย่างมีอิสระ
5. มีความใจกว้างในระดับสูงและมีการควบคุมในระดับต่ำ
6. ตั้งใจปลูกฝังความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเองให้เกิดแก่เด็ก
7. ช่วยให้เด็กรู้สึกมีความเป็นอิสระ

นอกจากนี้ยังพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในครอบครัวที่ไม่ผูกมัดกับระบบอาวุโสมากนักจะช่วยกระตุ้นให้เกิดความเป็นอิสระอย่างมีความหมายทั้งบิตามารดาและเด็ก ลีตตัน ให้ความเห็นถึงการส่งเสริมการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ภายในครอบครัวว่าจะส่งเสริมได้ภายใต้ขอบเขตของประเพณีและวัฒนธรรมซึ่งอยู่ในสังคมนั้น และแต่ละคนได้รับอิทธิพลจากการคบหาสมาคมกับคนอื่น ๆ หรืออิทธิพลอื่นที่เข้าใจได้ยากในสภาพแวดล้อม ไม่น้อยไปกว่าสภาพภายในครอบครัว วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีและค่านิยม ซึ่งต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับสังคม สิ่งเหล่านี้จะมีผลต่อการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของบุคคลในสังคมนั้น

สรุปได้ว่า สิ่งแวดล้อมและการเลี้ยงดูอย่างเอาใจใส่ที่ช่วยให้เด็กรู้สึกว่าเป็นอิสระ ไม่อยู่ใต้อิทธิพลของระเบียบที่มากเกินไป จะมีผลทำให้เด็กเกิดการพัฒนาทางความคิด-สร้างสรรค์

ทางการสอนเพื่อให้เด็กพัฒนาการทางความคิดสร้างสรรค์นั้น สมิท (Anderson 1970 : Citing Smith) ได้กล่าวถึงการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ว่า ควรจัดโปรแกรมการศึกษาด้วยกฎเกณฑ์พื้นฐาน ดังนี้

1. จุดมุ่งหมายสำคัญของโรงเรียน คือ การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์
2. สอนเด็กให้รู้จักใช้กระบวนการแก้ปัญหา (Problem-solving Process)
3. ครูควรปลูกฝังการคิดอย่างสร้างสรรค์ให้เกิดขึ้นในเด็ก
4. การสอนควรเน้นที่พัฒนาการของกระบวนการคิดแบบอเนกนัยดีเท่า ๆ

กับการคิดแบบเอกนัย

5. เน้นการเรียนรู้แบบปลายเปิด
6. จัดสภาพแวดล้อมที่กระตุ้นเด็กให้เกิดการเรียนรู้

7. การสอนควรเน้นให้เกิดการคิดอย่างสร้างสรรค์และการคิดวิพากษ์วิจารณ์
8. ให้เด็กได้แสดงความคิดใหม่ ๆ
9. ไม่ควรจำกัดขอบเขตหรือเข้มงวดกับเด็กมากเกินไป
10. ใช้วิธีการประชาธิปไตยภายในห้องเรียน
11. ใช้กระบวนการคิดอย่างสร้างสรรค์
12. หลักสูตรควรเน้นการใช้อุปกรณ์เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์
13. กำหนดให้มีการเรียนรู้ความจริง และฝึกทักษะใหม่ ๆ หลาย ๆ อย่าง
14. ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง
15. ส่งเสริมทักษะการวิจารณ์
16. สอนและฝึกทักษะในการประเมินผล
17. การสอนควรสอนให้เกิดความสำเร็จมากกว่าความล้มเหลว

นอกจากนั้น เดวิส (Davis, 1971) ได้กล่าวถึงแนวทางที่จะช่วยให้ความคิดสร้างสรรค์ในตัวเด็กพัฒนาขึ้น 3 ประการคือ

1. การใช้กลวิธีสร้างสรรค์ (Use of Creative Tactics) การสอนให้เกิดความคิดสร้างสรรค์นั้นมีจุดมุ่งหมายให้นักเรียนรู้จักการคิดยืดหยุ่น (Flexibility) และเป็นคนใจกว้างยอมรับฟังสิ่งแปลกใหม่ (Openmindedness) โดยสอนเทคนิคบางอย่างเพื่อให้รู้จักนำไปประกอบกันเป็นความคิดใหม่ ๆ ให้เกิดแรงจูงใจที่จะนำความสามารถในตัวออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ดังนั้นสิ่งสำคัญสำหรับการสอนให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ อยู่ที่การจัดเตรียมอุปกรณ์การสอนและวิธีการสอนอย่างสร้างสรรค์ ต้องใช้วิธีการสอนให้เกิดจินตนาการ เช่น วิธีการสอนแบบทีม (Team Teaching) การสอนโดยใช้เครื่องคำนวณ เป็นต้น

2. การเรียนรู้ความคิดสร้างสรรค์ด้วยการปฏิบัติจริง (Learning Creativity by Doing Creativity) ครูที่สอนจะต้องส่งเสริมกิจกรรมในห้องเรียนและกิจกรรมของนักเรียนแต่ละคนในทางสร้างสรรค์ ซึ่งจะทำให้ดีเมื่อครูทำความคุ้นเคยกับนักเรียน ให้เสรีภาพนักเรียนในการอภิปราย และการแก้ปัญหา

3. บรรยากาศที่สนับสนุนความคิดสร้างสรรค์ (The Creative Atmosphere) สภาพบรรยากาศในห้องเรียน ควรใช้วิธีสอนแบบระดมพลังสมอง ซึ่งเบอร์นาร์ด (Bernard, 1972) ได้เสนอแนะว่า การสอนเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์นั้น ควรใช้การสอนแบบระดมความคิด (Brainstroming) ซึ่งเป็นวิธีที่สมาชิกในกลุ่มจะถูกกระตุ้นเร่งเร้าให้เสนอแนวความคิดของตนเองออกมาในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือใช้วิธีสอนเป็นทีมก็มีส่วนทำให้นักเรียนเกิดความคิดสร้างสรรค์ ในขณะที่เดียวกันครูควรตระหนักถึงความแตกต่างของนักเรียนด้วย

ออสบอร์น (Osborn, 1963) ได้เสนอหลักเกณฑ์ในการระดมสมอง ดังนี้

1. การไม่วิจารณ์การตัดสินความคิด หมายถึงเมื่อบุคคลใด ๆ ในกลุ่มเสนอความคิดขึ้นมา จะไม่มีการวิพากษ์วิจารณ์หรือตัดสินความคิดใด ๆ ทั้งสิ้น

2. ยอมรับและให้อิสระในการเสนอความคิด หมายถึงการยอมรับฟังและให้อิสระแก่สมาชิกในกลุ่ม เพื่อเสนอความคิด

3. ส่งเสริมปริมาณความคิด หมายถึงส่งเสริมให้ได้ปริมาณความคิดมาก ความคิดยิ่งมากเท่าใดก็ยิ่งดีและกระตุ้นให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็นของตน โดยไม่มีการยับยั้งความคิดของสมาชิกในกลุ่มแต่อย่างใด

4. การระดมความคิดและการปรุงแต่งความคิด หมายถึง หลังจากได้ระดมสมองเพื่อให้เกิดแนวคิดข้างต้นแล้ว ให้นำเอาความคิดทั้งหมดมาประมวลกัน แล้วพิจารณาประเมินตัดสินร่วมกันว่าความคิดใดจะให้คุณค่ามากกว่ากัน และจัดเรียงลำดับความคิดโดยใช้เกณฑ์กำหนดตามวัตถุประสงค์ของกลุ่ม เช่น เวลา บุคลากร งบประมาณ เป็นต้น

ทางด้านบทบาทของครูในการส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์นั้นมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง แอนเดอร์สัน (Anderson, 1970) ได้กล่าวถึงบทบาทของครูในการปรับปรุงบรรยากาศในห้องเรียน เพื่อให้นักเรียนแสดงความคิดสร้างสรรค์ ดังนี้

1. เต็มใจและให้โอกาสเด็กแสดงความคิดเห็น ซึ่งความคิดเห็นนั้นอาจมีบางส่วนที่ถูกต้อง

2. ยอมรับและช่วยปรับปรุงการคิดสร้างสรรค์นั้น

3. บอกให้เด็กทราบว่า ความคิดของแต่ละคนเป็นการคิดสร้างสรรค์และเป็นความสัมพันธ์ระหว่างระดับสติปัญญาและความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งการสร้างสรรค์นี้ได้จากความคิดของทุกคน

4. ควรระวังความแตกต่างระหว่างบุคคล และควรใช้คำชมเชยในการคิดสร้างสรรค์ของเด็กโดยพิจารณาตามความแตกต่างของบุคคล

5. ให้นักเรียนได้แสดงความคิดสร้างสรรค์ในชั้นเรียน โดยไม่คำนึงว่าจะดีหรือไม่ซึ่งความคิดที่เด็กแสดงออกอาจน่าสนใจในด้านปริมาณมากกว่าคุณภาพ

6. ส่งเสริมเสรีภาพในการคิด

7. ส่งเสริมการสืบสวน การทดลอง และการประดิษฐ์

8. รวมผู้มีความคิดสร้างสรรค์สูงไปทำกิจกรรมกลุ่มหลาย ๆ กิจกรรม

9. ไม่ควรประเมินหรือตัดสินความคิดสร้างสรรค์ที่เด็กแสดงออก

10. ช่วยเหลือเด็กให้แสดงความคิดโดยไม่กลัวหรือตื่นเต้น

11. ไม่แสดงอำนาจ

12. แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของระดับการคิดในชั้นต้น
13. ช่วยไม่ให้เกิดความกลัวในการทำผิดพลาด

ในการปฏิบัติตัวของครูเพื่อส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์นั้น วิเชียร ชูสงค์ (2525) ให้ความเห็นดังนี้

1. ให้ความเป็นกันเองกับศิษย์
2. ควรเป็นตัวอย่างที่ดีในการใช้เหตุผล
3. ไม่แสดงตัวเป็นผู้รู้เสียคนเดียว โดยคิดว่าครูคือผู้ให้และนักเรียนเป็นผู้รับ
4. เปิดโอกาสให้นักเรียน แสดงออก ในรูปของการอภิปราย การทดลองการโต้ว่าที่
5. ไปสร้างลัทธิสกดกัน ซึ่งก่อให้เกิดความชะงักงันทางความคิดจะทำให้เด็กไม่กล้าทำเพราะกลัวผิด
6. คอยสนับสนุนและให้กำลังใจอยู่เสมอ

ทางด้านการสอนวิชาศิลปะศึกษา เลิศ อานันทนะ (2526) ให้ข้อเสนอแนะถึงวิธีการส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ ดังนี้

1. ให้เด็กเลือกกิจกรรมตามความสนใจ
  2. ให้เด็กแก้ปัญหาด้วยตนเอง
  3. ให้คำชมเชย เมื่อเด็กได้ค้นพบหรือเรียนรู้ด้วยความคิดและวิธีการของตนเอง
- นอกจากนี้ยัง ได้กล่าวถึงสิ่งที่ควรหลีกเลี่ยง เพื่อไม่ให้เกิดการทำลายความคิดสร้างสรรค์ ดังนี้

1. การวิพากษ์วิจารณ์ ไม่ควรตำหนิติเตียนว่ากล่าวโดยตรง
2. การใช้มาตรฐานของผู้ใหญ่เป็นเครื่องมือตัดสินชี้ขาดการกระทำของเด็ก
3. การแทรกแซงความคิดของเด็กอย่างทันทีทันใด
4. การช่วยเหลือเด็ก (ในเรื่องที่ไม่ใช่หน้าที่ของผู้ใหญ่) โดยที่เด็กไม่ได้ขอร้อง

อำไพ สุจริตกุล ได้เสนอแนะถึงวิธีการสอนเพื่อส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์หลายประการคือ

1. ฝึกระดมความคิดให้ช่วยกันอภิปรายหรือออกความคิดว่าจะมีวิธีแก้ปัญหา หรือมีข้อเสนอแนะอะไรบ้าง
2. ฝึกแก้ปัญหาโดยมีเงื่อนไขหรือกำหนดสถานการณ์ ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลที่ดีมาจากแนวทางแก้ปัญหาใกล้เคียงกัน

3. ผูกสรูปความคิดรวบยอด เช่น ให้ตั้งชื่อเรื่องจากนิทานหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
4. ให้ลองแต่งเรื่องใหม่จากเรื่องเดิมอันเป็นที่รู้จักแล้ว โดยเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขใหม่ หรือสร้างเหตุการณ์ขึ้นใหม่ตลอดจนจุดจบใหม่
5. ผูกให้ประดิษฐ์หรือผลิตผลงานขึ้นใหม่จากความคิดฝันของตนเอง
6. ผูกให้ค้นคว้าวิธีแก้ปัญหาของตนเอง โดยครูยอมรับหรือสนับสนุนให้ผู้เรียนได้ทดลองหลายวิธีจนเป็นที่พอใจ

จากแนวคิดข้างต้น สรุปได้ว่า ในการส่งเสริมและพัฒนาความคิดสร้างสรรค์แก่เด็กนั้น จะต้องประกอบไปด้วย

1. ประสบการณ์จากสภาพแวดล้อมของเด็ก การคบหาสมาคมกับผู้อื่น ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม และชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมรอบตัวเด็กซึ่งเป็นพื้นฐานของการคิด
2. การดูแลเอาใจใส่ของบิดามารดาที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์และความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในครอบครัวที่ไม่เคร่งครัดกับระบบอาวุโสมากเกินไปนัก
3. การจัดโปรแกรมการสอนที่มุ่งเน้นให้เด็ก เกิดความคิดสร้างสรรค์โดยมีครูเป็นตัวจักรสำคัญที่จะส่งเสริมและพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของเด็ก เช่น การฝึกฝนทักษะต่าง ๆ การสร้างบรรยากาศที่ปลอดภัยจากคำวิพากษ์วิจารณ์และความเข้าใจของครูต่อความแตกต่างระหว่างบุคคลของเด็ก

7. ความคิดสร้างสรรค์กับศิลปศึกษา

ความคิดสร้างสรรค์เป็นสิ่งที่มียู่ในตัวของมนุษย์เองซึ่งบางคนก็มีมาก บางคนก็มีน้อย.....ความคิดสร้างสรรค์นอกจากจะเกิดมาเฉพาะกับตัวบุคคลแล้ว ยังสามารถเกิดได้จากการสะสมประสบการณ์และการแก้ปัญหา (เกษร ธิตะจารี, 2534) ในการแสดงออกทางความคิดสร้างสรรค์นั้น โรเจอร์ (Roger, 1970) กล่าวว่า จะต้องอยู่ในภาวะที่ตนเองรู้สึกปลอดภัยซึ่งเกิดจากความรู้สึกว่าคุณค่าและได้รับการยอมรับ รวมทั้งภาวะที่มีเสรีภาพในด้านจิตวิทยา โดยไม่ถูกวิพากษ์วิจารณ์หรือประเมินผล เซาวนา ยุทธสุริยพันธ์, (2514) ได้ศึกษาพบว่านักเรียนที่เรียนในโรงเรียนที่มีบรรยากาศแบบเปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงความคิดเห็นไม่เคร่งครัดในระเบียบวินัยมากนัก เช่น ในโรงเรียนสาธิต จะพบว่ามีความคิดสร้างสรรค์ สูงกว่านักเรียนที่เรียนในโรงเรียนที่มีบรรยากาศของการเรียนการสอนเคร่งครัดในระเบียบวินัย เช่นในโรงเรียนที่ใช้หลักสูตรแบบปกติ ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า

1. มนุษย์ทุกคนมีความคิดสร้างสรรค์อยู่ในตัว แต่อาจมากบ้างน้อยบ้างตามพื้นฐาน

ของประสบการณ์ ถ้าไม่ได้รับการส่งเสริมก็จะไม่มีการพัฒนาขึ้น

2. การแสดงออกทางความคิดสร้างสรรค์ขึ้นอยู่กับภาวะของบรรยากาศรอบตัวซึ่งจะต้องเต็มไปด้วยเสรีภาพและความรู้สึกปลอดภัยจากการวิพากษ์วิจารณ์และประเมินผล

ส่วนวิถีทางในการแสดงออกทางความคิดสร้างสรรค์นั้น สวิสตี จงกล (2527) ให้ความเห็นว่า ในการสนับสนุนให้เด็กได้มีโอกาสแสดงความคิดสร้างสรรค์นั้น คงไม่มีอะไรดีกว่าการเรียนการสอนศิลปะศึกษา ซึ่งความเห็นดังกล่าว สอดคล้องกับการวิจัยของ อัจฉรา แยมสรวล (2518) ที่ได้ทำการศึกษความสัมพันธ์ระหว่างผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาวาดภาพกับความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนระดับประถมศึกษา โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยปรากฏว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาวาดภาพอันเป็นส่วนหนึ่งของวิชาศิลปะศึกษา มีความสัมพันธ์กับความคิดสร้างสรรค์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่ง รุสชอฟฟ์ และ สวาทซ์ (Rueschoff and Swartz, 1969) ก็มีความเห็นเช่นเดียวกันว่า ศิลปะศึกษาเป็นวิชาที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้พัฒนาศักยภาพด้านความคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียนแต่ละคนโดยตรง และกิจกรรมทางด้านศิลปะศึกษาช่วยให้ผู้เรียนกล้าแสดงออกซึ่งความคิดสร้างสรรค์ของตนเอง ดังนั้น ศิลปะศึกษาจึงเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่ส่งเสริมการแสดงออกของความคิดสร้างสรรค์ นอกจากนี้ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2522) ยังกล่าวถึงความสำคัญของศิลปะศึกษาว่า เป็นวิชาที่เสริมสร้างความคิดสร้างสรรค์ให้แก่ผู้เรียนได้ และความคิดสร้างสรรค์นี้เป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับการเรียนรู้ การแสวงหา การค้นคว้าทดลอง ความมีเสรีภาพ การยืดหยุ่น และเข้าใจปัญหา

จากแนวคิดและทัศนะดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่าความคิดสร้างสรรค์มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับศิลปะศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากวิชาศิลปะเป็นวิชาที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แสดงความคิดสร้างสรรค์อย่างอิสระ และเป็นวิชาที่ผู้เรียนสามารถแสดงออกได้อย่างเต็มที่ กว่าวิชาอื่นใด ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากวัตถุประสงค์ของการเรียนวิชาศิลปะและลักษณะทางกายภาพของวิชาศิลปะนั่นเอง (สุลักษณ์ เทียนสุวรรณ, 2531) โลเวนเฟลด์ และ บริตเทน (Lowenfeld and Brittan, 1975) ได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการส่งเสริมด้านการเรียนการสอนศิลปะศึกษา 8 ประการคือ

1. ส่งเสริมให้สนใจปัญหา
2. ส่งเสริมให้มีลักษณะคล่องแคล่ว
3. ส่งเสริมให้รู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาว
4. ส่งเสริมให้มีความเป็นตัวของตัวเอง
5. ส่งเสริมให้รู้จักปรับปรุงและพัฒนาขึ้นใหม่

6. ส่งเสริมให้สามารถลดทอนและคงลักษณะที่สำคัญและเด่น ๆ ได้
7. ส่งเสริมให้มีความสามารถคิดหลาย ๆ ด้าน
8. ส่งเสริมให้มีใจกว้าง

นอกจากนั้น แมคฟี (McFee, 1970) ยังได้เสนอผลของการค้นคว้าที่เกี่ยวกับการทำกิจกรรมศิลปะศึกษาของเด็กว่า การทำกิจกรรมศิลปะเป็นกลุ่ม สามารถช่วยผ่อนคลายความกังวลของเด็กที่มีสภาพจิตใจตกอยู่ในความวิตกกังวลสูง ได้ในขณะที่เด็กกลุ่มที่มีความกังวลต่ำจะสามารถสร้างสรรค์ผลงานศิลปะที่มีรายละเอียดและถูกต้องมากกว่า

กระบวนการกลุ่ม (Group Process)

ธรรมชาติของมนุษย์จะต้องอยู่ร่วมกันเป็นหมู่ เป็นเหล่า เป็นคณะ ตั้งแต่ครอบครัว หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จนถึงประเทศชาติ เพราะมนุษย์ทุกคนต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีความสัมพันธ์กัน ตลอดจนมีการทำงานร่วมกัน มีการแบ่งงานและประสานงานกัน มีการคิดและวางแผนงานร่วมกัน เพื่อผลทางความอยู่รอดและสุขสบาย ดังนั้นความสัมพันธ์ต่อกันและกันของบุคคลจึงมีความจำเป็นอย่างมากในปัจจุบัน "เพราะมนุษย์ยิ่งเจริญรุดหน้าไปเพียงใด ก็ยิ่งต้องอาศัยผลงานของคนมากขึ้นเท่านั้น" (เฉลียว บุรีภักดี, 2527) และในขณะเดียวกัน "หน่วยงานทั้งหลายเริ่มมองเห็นว่าประสิทธิภาพในการทำงานของหน่วยงานของตน ขึ้นอยู่กับความเข้าใจและความสามารถในการทำงานร่วมกันของคนในหน่วยงาน จึงเริ่มให้ความสำคัญในเรื่องของการทำงานเป็นกลุ่มมากขึ้น (ทีศนา แซมมณี, 2522)

1. ความหมายของกลุ่ม

คำว่า "กลุ่ม" หมายถึง บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปที่มาทำงานร่วมกันโดยมีจุดมุ่งหมายอย่างเดียวกัน (Strang, 1958) ข้อความข้างต้นเป็นความหมายอย่างกว้าง ๆ เคมพ์ (Kemp, 1964) ได้อธิบายความหมายของคำว่า กลุ่ม อย่างชัดเจนอีก ดังนี้

1. กลุ่มประกอบไปด้วยคนสองคนขึ้นไปมารวมกันในที่แห่งใดแห่งหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน

2. กลุ่มไม่จำเป็นต้องอยู่ที่ใดที่หนึ่งโดยเฉพาะด้วยกัน แต่มีอะไรบางอย่างที่แสดงว่าเป็นพวกเดียวกัน

3. กลุ่มประกอบไปด้วยบุคคลสองคนขึ้นไปมารวมกันอยู่ที่แห่งใดแห่งหนึ่งร่วมกัน อยู่ที่แห่งใดแห่งหนึ่งร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์กันทั้งใช้และไม่ใช้ภาษา (Verbal and Non Verbal) มีผู้นำและสมาชิกหรืออาจไม่มีผู้นำก็ได้ มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันมีผล ประโยชน์ร่วมกัน มีความพอใจ มีการยอมรับ และให้ความเคารพในความคิดเห็นซึ่งกันและกัน มีความรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม มีความรู้สึกปลอดภัยเมื่ออยู่ในกลุ่ม

คำอธิบายของเคมพ์ข้างต้นสอดคล้องกับความเห็นของกัลลี (Gulley, 1960) ที่อธิบายว่า กลุ่มจะต้องประกอบด้วยลักษณะสำคัญ 3 ประการคือ

1. มีวัตถุประสงค์ร่วมกันและวัตถุประสงค์นั้น จะต้องสนองความต้องการของสมาชิกแต่ละคนด้วย
2. ผลของการทำงานจะเกิดจากความร่วมมือของสมาชิกทุกคนในกลุ่ม
3. มีการสื่อสารทางวาจา (Verbal Communication) หรือมีความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกโดยวิธีใดวิธีหนึ่ง

บาส (Bass, 1960) ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า การรวมตัวของกลุ่มจะก่อให้เกิดพลังสนับสนุนแก่สมาชิกของกลุ่มในด้านที่ก่อให้เกิดประสิทธิภาพและเป็นที่ดึงดูดความสนใจของสมาชิกในกลุ่ม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า สมาชิกที่รวมตัวกันอยู่ได้เพราะมีแรงกระตุ้น เช่น การได้รับสวัสดิการหรือการได้รับความคุ้มครองจากกลุ่ม ชอว์ (Shaw, 1965) เสนอว่าการเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในกลุมนั้น ต่างคนต่างก็มีอิทธิพลต่อกันและกัน และชิน (Schein, 1965) แสดงความเห็นต่อเรื่องนี้ว่า กลุ่มเป็นหน่วยของคนที่มีความเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น มีความตระหนักทางด้านจิตใจถึงบุคคลอื่น และรับรู้ว่าเป็นกลุ่ม กลุ่มหนึ่งในองค์การ ซึ่งพนม ลิมอารีย์ (มปป) และเมตตา จินตารักษ์ (2525) ต่างมีความเห็นสอดคล้องกันถึงแนวปฏิบัติของกลุ่มว่า สมาชิกของกลุ่มจะต้องมีการแลกเปลี่ยนความรู้ความคิด ยอมรับฟังความคิดเห็นของกันและกัน และมีการควบคุมตนเอง

2. ลักษณะของกระบวนการกลุ่มหรือการทำกิจกรรมเป็นกลุ่ม

กูด (Good, 1973) ได้กล่าวถึงลักษณะกระบวนการกลุ่มไว้ว่า กระบวนการกลุ่ม เป็นรูปแบบของการปฏิสัมพันธ์ในกลุ่ม หรือวิธีดำเนินงานกลุ่มเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดซึ่งลักษณะสำคัญของกลุ่มที่ทำให้เกิดกระบวนการกลุ่มมีดังนี้

1. มีจุดมุ่งหมายร่วมกัน
2. มีการปฏิสัมพันธ์กันโดยการสื่อความหมาย
3. สมาชิกต้องกระทำกิจกรรมเพื่อให้กลุ่มบรรลุจุดมุ่งหมายที่วางไว้
4. มีความคิดในแนวที่ร่วมกัน
5. มีการร่วมกันตัดสินใจในรูปของกลุ่ม
6. ยึดมั่นในหน้าที่ของกลุ่มอย่างแข็งขัน

เรแกน และ เชฟเพิร์ด (Regan and Shepherd, 1971) อธิบายเพิ่มเติมถึงความหมายของกระบวนการกลุ่มว่า กระบวนการกลุ่ม เป็นการศึกษาธรรมชาติของกลุ่มที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มของมนุษย์ โดยศึกษาถึงซึ่งลงไปถึงเรื่องเกี่ยวกับพฤติกรรมของสมาชิกในกลุ่ม ความสัมพันธ์ระหว่างเอกัตบุคคลในกลุ่มที่มีการอภิปราย การเตรียมการและการประเมินผลงานร่วมกันตลอดจนให้สมาชิกได้เรียนรู้เกี่ยวกับเทคนิคของความเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี ทิศนา แชมมณี และคณะ (2528) ได้อธิบายถึงกระบวนการกลุ่มว่า เป็นกระบวนการทำงานของกลุ่มนั่นเอง ซึ่งหมายถึงความพยายามในการทำงานของสมาชิก ตามหน้าที่ของแต่ละคนที่มีอยู่ เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ต้องการในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม สมาชิกของกลุ่มจะมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน สมาชิกจะต้องใช้เหตุผล สติปัญญา ความคิดสร้างสรรค์ การอภิปราย ความร่วมมือ มีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่ม ดังนั้นบุคคลจึงมีความเจริญงอกงาม มีการแก้ปัญหา มีการร่วมมือกัน สิ่งเหล่านี้เป็นกระบวนการที่จะช่วยให้กลุ่มบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ ในทำนองเดียวกัน พนม ลิมอารีย์ (2522) ได้ให้ความเห็นที่สอดคล้องกันและมีคำกล่าวที่นอกเหนือจากนั้นว่า หัวหน้าหรือผู้นำของกลุ่มจะเป็นผู้คอยกระตุ้นให้เกิดปฏิกิริยาตอบโต้ซึ่งกันและกัน เมื่อกลุ่มประสบปัญหาสมาชิกจะต้องช่วยกันแก้ปัญหาขึ้น โดยการใช้ความรู้ความสามารถของตน เช่น การตั้งจุดมุ่งหมายของกลุ่มการกำหนดวิธีการที่จะนำกลุ่มให้บรรลุ

เป้าหมายที่ตั้งไว้ และ ชัยยงค์ พรหมวงศ์ และคณะ (2528) มีความเห็นทางด้านการเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ว่า การสอนแบบกลุ่มสัมพันธ์เป็นการเรียนการสอนที่ยึดกลุ่มเป็นหลักในการดำเนินกิจกรรมการเรียน เพื่อฝึกให้นักเรียนทำงานเป็นกลุ่ม ใฝ่ต่อความรู้ลึกของผู้อื่น ใจกว้าง กล้าแสดงออก รู้จักปรับตัวและรู้จักบทบาท หน้าที่ ความรับผิดชอบของตนเองในฐานะผู้นำและผู้ตาม ทำให้การเรียนของนักเรียนมีประสิทธิภาพสูงขึ้น

3. การทำกิจกรรมเป็นกลุ่ม

การทำกิจกรรมเป็นกลุ่มหรือการทำงานโดยกลุ่มที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้จะกล่าวถึงเฉพาะการทำงานโดยกลุ่มขนาดเล็ก ในฐานะผู้ปฏิบัติงาน ไม่รวมถึงกลุ่มขนาดใหญ่หรือองค์การขนาดใหญ่ด้วย ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับการทำกิจกรรมเป็นกลุ่มสำหรับกลุ่มขนาดเล็กมีดังนี้

การทำกิจกรรมเป็นกลุ่มมีลักษณะและความหมายเช่นเดียวกับกระบวนการกลุ่ม ดังที่ บอร์แมน (Borman, 1972) กล่าวว่าเป็นการทำงานร่วมกันของคนประมาณ 3 คนหรือมากกว่าเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน ซึ่ง บุญทัน ดอกไธสง (2525) และ ทิศนา ชามมณี (2528) ได้กล่าวถึงลักษณะของการทำงานกลุ่มเพิ่มเติมว่า ในการทำงานกลุ่ม ทุกคนในกลุ่มมีบทบาทในการช่วยดำเนินงานของกลุ่ม มีการติดต่อสื่อสารและประสานงานกัน ทำจิตใจให้เป็นกันเอง โดยการกำหนดเป้าหมายรวม เป้าหมายรอง แล้วปฏิบัติตามเป้าหมายที่กำหนดร่วมกันเพื่อประโยชน์ร่วมกันของกลุ่มและเพื่อความเจริญก้าวหน้า

3.1 กระบวนการและขั้นตอนในการทำงานกลุ่ม

จากความหมายและลักษณะของการทำงานกลุ่มที่กล่าวมาทำให้มองเห็นได้ชัดว่าในการทำงานกลุ่มนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้เข้ามาปฏิบัติงานร่วมกันแต่ละคนทั้งหัวหน้ากลุ่มและสมาชิก กลุ่ม ต้องเข้าใจจุดมุ่งหมายของงาน ตลอดจนภาระหน้าที่และข้อตกลงต่าง ๆ ของกลุ่มอย่างชัดเจน มีความรับผิดชอบต่อการดำเนินงานของกลุ่มร่วมกัน เพื่อให้กลุ่มก้าวหน้าและประสบผลสำเร็จในที่สุด ดังนั้นการทำงานกลุ่มจึงเป็นกระบวนการที่มีขั้นตอนในการปฏิบัติ ขั้นตอนสำคัญประการหนึ่งที่จะทำให้งานสำเร็จ บรรลุตามจุดมุ่งหมายคือการให้สมาชิกกลุ่มได้

รับรู้และเข้าใจจุดมุ่งหมายของงานซึ่งสมาชิกกลุ่มได้ร่วมกันตั้งขึ้นมา เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการทำงานและไม่่วนวายสับสน

ทศนา แชมมณี (2528) ได้กล่าวถึงกระบวนการหรือขั้นตอนในการทำงานกลุ่ม พอสรุปได้ว่าประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ ๆ 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การกำหนดจุดมุ่งหมายในการทำงาน โดยผู้นำและสมาชิกช่วยกันวางจุดมุ่งหมายในการทำงานให้ชัดเจน และตรวจสอบดูว่าทุกคนเข้าใจตรงกัน ก่อนลงมือปฏิบัติงาน ในการกำหนดจุดมุ่งหมายนี้ ญัฐดนัย อินทรสุขศรี (2526) ให้ความเห็นว่าสมาชิกของกลุ่มควรทำการวิเคราะห์และวินิจฉัยถึงเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

- 1.1 เราคาดหวังอะไรจากการรวมกลุ่มทำงาน
- 1.2 การทำงานแต่ละขั้นหลังกิจกรรมกลุ่มแต่ละอย่างจะต้องใช้เวลาเท่าไร
- 1.3 สมาชิกกลุ่มมีลักษณะอย่างไร จุดอ่อน จุดแข็ง ความสามารถเฉพาะด้านของสมาชิก ความสัมพันธ์ ความเชื่อถือที่มีต่อกัน ซึ่งเป็นที่ยอมรับว่าสิ่งเหล่านี้แต่ละคนมีไม่เท่ากัน

1.4 จะทำอย่างไรให้งานที่ทำเป็นกลุ่มออกมาให้ดีกว่าที่เป็นอยู่

1.5 อะไรคือปัญหาและอุปสรรคในการทำงานกลุ่ม

2. การวางแผนงาน หมายถึงการคิดและตัดสินใจในปัจจุบันถึงสิ่งที่จะทำในอนาคตว่าจะทำอะไร ทำอย่างไร มีทรัพยากรที่จำเป็นจะใช้อะไรบ้าง เพื่อให้งานที่ต้องการจะทำบรรลุผล ขั้นตอนที่สำคัญในการวางแผนงานของกลุ่มโดยทั่วไปได้แก่

2.1 การแสวงหาและรวบรวมข้อมูลที่จำเป็น

2.2 การวางจุดมุ่งหมายในการทำงาน

2.3 การหาวิธีการและกำหนดขั้นตอนในการทำงาน

2.4 การกำหนดแผนการปฏิบัติ

2.5 การแบ่งงานและมอบหมายงาน

2.6 การเตรียมการเรื่องการประสานงาน

2.7 การกำหนดวิธีการแก้ไขปัญหาไว้ล่วงหน้า

3. ปฏิบัติการตามแผน ในขั้นนี้สมาชิกแต่ละคนของกลุ่มลงมือทำงานตามหน้าที่รับผิดชอบของตน รวมทั้งการดูแลให้งานเป็นไปตามแผนที่ตกลงกันไว้ ซึ่งประกอบด้วย

3.1 การติดตามงานเพื่อให้ทราบว่างานใดดำเนินไปแล้วเพียงใด เป็นไปตามแผนหรือไม่

3.2 การจูงใจให้ผู้ร่วมงานมีกำลังใจทำงาน สร้างความร่วมมือร่วมใจให้เกิดขึ้นในการทำงาน

3.3 การให้คำปรึกษาแนะนำ

3.4 การเสริมสร้างความรู้ความสามารถของผู้ร่วมงาน เป็นเรื่องที่กลุ่มและหัวหน้ากลุ่มควรดูแลสนับสนุนในรูปแบบต่าง ๆ ตามความเหมาะสม

3.5 การประสานงาน ได้แก่การทำหน้าที่ประสานงานฝ่ายต่าง ๆ ให้เกิดความสะดวกในการดำเนินงานแต่ละขั้นตอน

4. การประเมินผลและปรับปรุงงาน

4.1 ควรประเมินผลเป็นระยะ ๆ เพื่อตรวจสอบความก้าวหน้าของงาน และเพื่อเก็บข้อมูลที่จะช่วยให้สามารถปรับปรุงงานได้

4.2 ควรประเมินผลงานว่า ผลงานเป็นไปตามคาดหวังหรือไม่ เพียงใด

4.3 การประเมินผลงาน ควรยึดวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้เป็นหลัก

หลัก

เมื่อพิจารณาความหมาย ลักษณะ กระบวนการ และขั้นตอนการทำงานกลุ่มในหลาย ๆ แนวคิดแล้ว พอจะสรุปได้ว่า สิ่งที่สำคัญและขาดไม่ได้ในกระบวนการทำงานกลุ่ม ได้แก่

1. การตั้งจุดมุ่งหมายร่วมกัน ตลอดจนรับรู้และเข้าใจจุดมุ่งหมายนั้น
2. การวางแผนร่วมกัน ซึ่งประกอบด้วยภารกิจปราชัยและการตัดสินใจร่วมกัน
3. การลงมือปฏิบัติงานหรือดำเนินการร่วมกันตามแผนที่ตกลงกันไว้
4. การตรวจสอบประเมินผลและปรับปรุงงาน

3.2 ทักษะการทำงานกลุ่มเพื่อพัฒนาพฤติกรรมการทำงานกลุ่ม

ในการทำงานกลุ่ม ถ้าหากสมาชิกกลุ่มได้เรียนรู้และฝึกฝนทักษะต่าง ๆ ก็จะสามารถพัฒนาพฤติกรรมการทำงานกลุ่มของตนเองได้ ซึ่งจะส่งผลให้งานของกลุ่มประสบผลสำเร็จมากกว่าล้มเหลว

ทึคณา แชนมณี (2528) กล่าวไว้ว่า ทักษะการทำงานกลุ่มไม่ใช่เป็นสิ่งที่บุคคลมีมาแต่กำเนิด แต่เป็นสิ่งที่บุคคลต้องเรียนรู้และฝึกปฏิบัติจนเกิดความชำนาญที่จะสามารถปฏิบัติได้อย่างแคล่วคล่องถูกต้อง และมีประสิทธิภาพ

จอห์นสัน และ จอห์นสัน (Johnson & Johnson, 1982) ได้สรุปลำดับขั้นตอนการเรียนรู้เพื่อให้มีทักษะดังนี้

1. ทำความเข้าใจคุณค่าและความสำคัญของทักษะ
2. ทำความเข้าใจทักษะและวิธีฝึกปฏิบัติเพื่อให้เกิดทักษะนั้น ๆ
3. ศึกษาสถานการณ์ที่เหมาะสมต่อการฝึกทักษะอาจจะฝึกทักษะนั้นเป็นประจำทุกวันจนแน่ใจว่ามีทักษะ

4. เปิดโอกาสให้ผู้อื่นวิพากษ์วิจารณ์ข้อดีและข้อบกพร่อง
5. หมั่นฝึกปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอและปรับปรุงข้อบกพร่องต่าง ๆ
6. ให้ผู้ใกล้ชิดเป็นผู้ให้กำลังใจเพื่อจะได้ฝึกปฏิบัติต่อไปจนเกิดทักษะ
7. หมั่นฝึกปฏิบัติทักษะนั้นจนชำนาญอย่างแท้จริง

สังัด อูทรานันท์ (2525) กล่าวถึงการเรียนรู้เกี่ยวกับทักษะทางกาย โดยแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้คือ

ขั้นตอนที่ 1 เป็นการให้ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนทางด้านทักษะนั้น ๆ

ขั้นตอนที่ 2 เป็นขั้นของการฝึกหัดเพื่อให้เกิดทักษะ หรือเพื่อลดความผิดพลาดในการทำงานให้น้อยลงจนกระทั่งหมดไปในที่สุด

ขั้นตอนที่ 3 เป็นขั้นของการเกิดทักษะซึ่งสามารถทำสิ่งนั้น ๆ ได้อย่างอัตโนมัติ ส่วนการสอนให้เกิดทักษะในการทำงานมีหลักการดังนี้

1. วิเคราะห์สิ่งที่จะให้ผู้เรียนได้รับนั้นจะต้องฝึกทักษะส่วนไหนบ้าง และต่อเนื่องกันอย่างไร

2. ทำการวัดพฤติกรรมการเรียนทักษะนั้น ๆ ว่าผู้เรียนมีทักษะพื้นฐานเพียงพอแล้วหรือยัง

3. จัดขั้นตอนการฝึกทักษะให้เป็นไปตามลำดับชั้นจากง่ายไปหายาก หรือจากพื้นฐานไปสู่สลับซับซ้อน

4. อธิบายและสาธิตการปฏิบัติงานในการฝึกทักษะต่าง ๆ ให้ผู้เรียนได้ดู

5. ให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริง โดยให้ฝึกหัดทำอย่างต่อเนื่องกับให้รู้ผลสำเร็จของการฝึกหัดด้วย

ทศนา แชมมณี (2528) กล่าวถึง ความรู้และทักษะที่จำเป็นในการทำงานเป็นทีม โดยมีดังนี้

1. การสื่อความหมาย
2. การอภิปราย และการนำอภิปราย
3. สภาพปัญหา ความขัดแย้ง และการแก้ไข
4. การสร้างมนุษยสัมพันธ์ระหว่างผู้ร่วมทีมงาน

4. การเรียนการสอน โดยใช้กระบวนการกลุ่ม

กระบวนการกลุ่มได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์ในสาขาวิชาชีฟต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการรวมกลุ่ม 4 สาขาใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ (ทศนา แชมมณี และเยาวพา เตชะคุปต์, 2522)

1. กระบวนการกลุ่มกับการรวมกลุ่มในสังคม กระบวนการกลุ่มมีประโยชน์กับวิธีการรวมกลุ่มในสังคม เช่น เพื่อสันทนากการ สโมสร ค่ายพักแรม เป็นต้น โดยการนำวิธีการกลุ่มมาใช้ในการฝึกความเป็นผู้นำ ผู้ตาม เพื่อให้สมาชิกเข้าใจกระบวนการทำงานของกลุ่ม และช่วยในการเสริมสร้างทัศนคติและพฤติกรรมของสมาชิก ซึ่งความเข้าใจเหล่านี้จะช่วยให้กลุ่มสามารถดำเนินการไปด้วยดี

2. กระบวนการกลุ่มในวงการแพทย์ ได้มีผู้นำวิธีการกลุ่มไปใช้เพื่อบำบัดผู้ป่วยทางจิตโดยอาศัยหลักการวิเคราะห์ทางจิตของ ซิกมันด์ ฟรอยด์ ตามที่เขาเขียนเอาไว้ในหนังสือ "GROUP PSYCHOTHERAPY" และ "THE ANALYSIS OF EGO" ซึ่งฟรอยด์ เป็นผู้ริเริ่มนำกระบวนการกลุ่มไปใช้ในการบำบัดบำบัดหมู่แก่ผู้ป่วยทางจิตที่สถาบัน "TAVISTOCK INSTITUTE OF HUMAN RELATION" ในประเทศอังกฤษต่อได้มีผู้นำวิธีการจิตบำบัดหมู่ไปใช้ในการวิเคราะห์จิตให้แก่บุคคลปกติที่ไม่มีความผิดปกติทางจิตในวงการต่าง ๆ เช่น ในวงการทหาร วงการธุรกิจ โรงงานอุตสาหกรรม และชุมชนต่าง ๆ ในสังคม

3. กระบวนการกลุ่มในวงการบริหาร กระบวนการกลุ่มมีประโยชน์กับวงการ

บริหารเป็นอย่างดี เพราะเป็นเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจกับการวางแผนงาน การประสานงาน และมนุษยสัมพันธ์ ฯลฯ เนื่องจากผู้บริหารจะต้องทำงานเกี่ยวกับกลุ่ม และบุคคลในวงกว้าง เมื่อมีการค้นคว้าเกี่ยวกับพลังกลุ่มขึ้น ก็ได้มีผู้นำเอาผลการค้นคว้าไปใช้ในวงการต่าง ๆ เกือบทุกสาขาอาชีพ เช่น การบริหารธุรกิจ โรงพยาบาล และในการบริหารการศึกษา เป็นต้น

4. กระบวนการกลุ่มในวงการศึกษา กระบวนการกลุ่มเพิ่งเข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษาเมื่อต้นศตวรรษนี้เอง โดยเริ่มต้นจากการปฏิรูปการศึกษาในสหรัฐอเมริกาของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) จากหลักการของ ดิวอี้ ที่ว่า "โรงเรียนควรมีหน้าที่ในการเตรียมเด็กให้สามารถเผชิญชีวิตในสังคมได้มีไม่ใช่มีหน้าที่แต่เพียงการถ่ายทอดความรู้เท่านั้น" และจากคำพูดที่สำคัญของเขาคือ "Learning by Doing" ได้กลายมาเป็นหลักการในการศึกษาที่สำคัญที่เน้นการรวมกลุ่มเพื่อเรียนรู้ การรวมกลุ่มเพื่อทำงาน การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร และการให้นักเรียนปกครองตนเอง เป็นต้น กระบวนการกลุ่มจะช่วยครูให้ส่งเสริมผู้เรียนในการฝึกทักษะในการทำงานร่วมกัน เช่น ความร่วมมือในการทำงาน ความเป็นผู้นำผู้ตาม การเป็นสมาชิกที่ดีของกลุ่ม รวมทั้งทักษะในการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีได้เป็นอย่างมาก

ในปี พ.ศ. 2515 ทิศนา เทียนเสมอ ได้ทำปริญญานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต เรื่อง "A MODEL FOR PRE-SERVICE TEACHER TRAINING IN HUMAN RELATION FOR THAILAND" ซึ่งเป็นเรื่องของการใช้กลุ่มสัมพันธ์ในการฝึกอบรมด้านมนุษยสัมพันธ์สำหรับนิสิตฝึกหัดครู ต่อมาจึงมีโครงการ "การเผยแพร่การสอนกลุ่มสัมพันธ์" เพื่อช่วยให้ครูและบุคคลที่สนใจได้นำเรื่องกลุ่มสัมพันธ์นี้ไปใช้จริงให้มากยิ่งขึ้น ปรากฏว่าได้รับความสนใจจากบุคคลในวงการศึกษาเป็นอย่างมาก มีผลงานวิจัยที่เกิดจากการนำเอาวิธีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในแง่มุมต่างๆ เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ในวงการศึกษาที่มีการสอนที่ยึดหลักทฤษฎีกลุ่มสัมพันธ์เป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอน กล่าวคือ การสอนที่เน้นหรือให้ความสนใจเป็นพิเศษในเรื่องพฤติกรรมของคนที่มิผลกระทบบต่อกัน โดยครูผู้สอนพยายามจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้เป็นไปตามหลักการ

เรียนรู้ของทฤษฎีกลุ่มสัมพันธ์ หลักการสอนตามหลักการเรียนรู้ของทฤษฎีกลุ่มสัมพันธ์มีดังนี้ คือ (ทศนา แชมมณี, 2522)

1. หลักการที่ยึดผู้เรียนเป็นจุดศูนย์กลาง คือการเน้นให้ผู้เรียนมีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ให้ทั่วถึงกันมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความร่วมมือ ความกระตือรือร้นที่จะเรียนและเรียนอย่างมีชีวิตชีวา

2. หลักการสอนที่ยึดกลุ่มเป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญ คือการจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนรู้จากกลุ่มให้มากที่สุด ทั้งนี้เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคมจำเป็นต้องอาศัยอยู่ร่วมกับผู้อื่น ยิ่งความคิดความรู้สึกและพฤติกรรมมีผลตกระทบต่อกันและกันอยู่เสมอ

3. หลักการสอนที่ยึดการค้นพบด้วยตัวเองเป็นกระบวนการสำคัญในการเรียนรู้ซึ่งจะส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ค้นหาและพบคำตอบด้วยตนเอง อันจะมีผลก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้มากกว่าการเรียนรู้ที่ได้รับจากการบอกเล่าจากผู้อื่น

4. หลักการสอนที่ยึดความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ว่าเป็นเครื่องมือที่จำเป็นในการแสวงหาความรู้และคำตอบต่าง ๆ ไม่ใช่มุ่งที่คำตอบอย่างเดียวโดยไม่คำนึงถึงกระบวนการและวิธีการที่ได้คำตอบนั้นมา

5. หลักการสอนที่ยึดความสำคัญของการนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน ว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยให้การเรียนรู้มีความหมายยิ่งขึ้น

นอกจากนั้น ทศนา แชมมณี (2522) และเขาวพา เดชะคุปต์ (2522) ยังกล่าวเพิ่มเติมโดยสรุปว่าผลของการใช้วิธีการกลุ่มจะส่งผลส่งเสริมสร้างสรรค์ทางด้านจิตวิทยามาก กล่าวคือจะมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านการรับรู้ทางความรู้สึก มีการตระหนักถึงความรู้สึกของตนเองและของผู้อื่นมากขึ้น ตลอดจนเปิดเผยความรู้สึก มีการแสดงพฤติกรรมที่ตรงกับความรู้สึกของตน มีแนวทางในการสร้างแรงจูงใจ หมายถึงการเข้าใจในเรื่องของการเข้าใจตนเอง (Self Actualization) ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านทัศนคติทั้งต่อตนเองและผู้อื่น (Roger, 1970) การเรียนรู้โดยวิธีการกลุ่มจะช่วยฝึกทักษะที่จำเป็นบางประการดังต่อไปนี้

1. ทักษะทางสังคม (Social Skill) เป็นทักษะที่ช่วยให้อยู่ร่วมกันและทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างราบรื่น เช่น ทักษะการเป็นผู้ให้และผู้รับ การปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม

การควบคุมตนเอง การยอมรับความสามารถของตนเองและผู้อื่น

2. ทักษะในการศึกษาค้นคว้า (Study Skill) เป็นทักษะในการค้นคว้าหาความรู้ เช่น ทักษะในการเก็บรวบรวมข้อมูล การพูด การฟัง การอ่านและการรายงาน

3. ทักษะทางปัญญา (Intellectual Skill) ได้แก่ทักษะในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า การวิพากษ์วิจารณ์ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และการคิดอย่างมีเหตุผล

4. ทักษะในการทำงานกลุ่ม (Group Work Skill) เป็นทักษะในการทำงานร่วมกับผู้อื่น เช่น ทักษะในการวางแผนงาน การเป็นผู้นำแสดงความคิดเห็นด้วยการอภิปราย การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น (วิไลวรรณ สันถะโกมล, 2522)

4.1 การฝึกทักษะที่จำเป็นต่อการทำงานเป็นกลุ่ม

ทิสนา แชมมณี และคณะ (2528) ได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับทักษะการทำงานกลุ่มของต่างประเทศ และได้กล่าวถึงการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับทักษะการทำงานกลุ่มในต่างประเทศตามรายละเอียดดังนี้

ในปี 1979 ชันตรา ไฮเบลล์ และคณะ ได้กล่าวถึงทักษะการทำงานกลุ่มที่จำเป็นต่าง ๆ เช่น ทักษะการสื่อความหมาย ทักษะการจูงใจ ทักษะการแก้ปัญหาและทักษะการประเมินผลการทำงานกลุ่ม

ในปี 1982 เดวิด จอห์นสัน และคณะ ได้กล่าวถึงทักษะการทำงานกลุ่มที่บุคคลควรฝึกปฏิบัติจนเป็นความชำนาญ เช่น ทักษะการเป็นผู้นำ ทักษะการตัดสินใจ ทักษะการวางแผนการทำงาน ทักษะการสื่อความหมาย ทักษะการแก้ปัญหาคความขัดแย้ง ทักษะการแก้ปัญหา ทักษะทางด้านสังคม

การจัดการเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการกลุ่มหรือการทำงานเป็นกลุ่มนั้น จำเป็นต้องฝึกให้สมาชิกของกลุ่มมีทักษะต่อไปนี้เป็นพื้นฐาน ไม่ว่าจะเป็นหัวหน้ากลุ่ม หรือสมาชิกกลุ่มคนอื่น ๆ ก็ตาม ทักษะที่จำเป็นต่อการทำงานเป็นกลุ่มที่ ทิสนา แชมมณี และคณะ กล่าวไว้ 8 ประการ ได้แก่

1. ทักษะการวางแผนงาน ทั้งผู้นำและสมาชิกต้องร่วมกันวางแผนภายใต้การนำ และควบคุมของผู้นำกลุ่ม

2. ทักษะการสื่อความหมาย มีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ ผู้พูด ผู้ฟัง และสื่อ ดังนั้น สมาชิกทุกคนจึงต้องมีทักษะที่สำคัญคือ ทักษะการพูด ทักษะการฟัง ทักษะการเขียน และทักษะการอ่าน สำหรับทักษะการพูดและการฟังนั้นสำคัญและจำเป็นมากในการทำงานกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นการปฏิบัติงานหรือทำกิจกรรมใด ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอภิปรายนั้น สมาชิกจำเป็นต้องใช้อย่างมากและตลอดเวลา เพราะการอภิปรายมักเป็นกระบวนการเน้นเรื่อง การพูด การฟัง เพื่อให้หาข้อสรุปที่ถูกต้องและเหมาะสม

3. ทักษะการจูงใจ เช่น ยิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน ยอมรับซึ่งกันและกัน กล่าวชมเชย และติเพื่อก่อให้แก่งกันและกัน การใช้คำพูดและท่าทางอย่างนุ่มนวล มีหลักการและเหตุผล มีความจริงใจต่อกัน ตลอดจนรู้จักการให้คำติชมที่เหมาะสมถูกต้องแก่กันและกัน

4. ทักษะการตัดสินใจ กระบวนการตัดสินใจเป็นทักษะสำคัญที่มีผลต่อการดำเนินงาน เพื่อให้กลุ่มบรรลุเป้าหมายที่กำหนด

5. ทักษะการแก้ปัญหาความขัดแย้ง ทิศนา แชมมณี (2528) ได้ให้ความหมายของความขัดแย้งว่า หมายถึง สภาพการณ์ที่เกิดขึ้นในตัวเอง เมื่อบุคคลจำเป็นต้องตัดสินใจเลือกกระหว่างสิ่งที่มีคุณสมบัติแตกต่างกัน หรือสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลเมื่อมีความคิดเห็นหรือความต้องการแตกต่างกัน โดยที่คู่กรณีไม่สามารถจะตัดสินใจหรือตกลงหาข้อยุติอันเป็นที่พอใจของทั้งสองฝ่ายได้

ทิศนา แชมมณี และคณะ (2528) ได้เสนอวิธีการพื้นฐานของการแก้ปัญหาความขัดแย้งไว้ 3 วิธี คือ

5.1 ยุทธวิธีแบบแพ้ - ชนะ การแก้ปัญหาแบบนี้มักจะยุติตรงที่ว่า ฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายชนะอีกฝ่ายหนึ่งแพ้ ส่วนดีของวิธีนี้คือ ผู้ชนะจะได้รับผลประโยชน์อย่างเต็มที่ การตัดสินใจเป็นไปอย่างเด็ดขาด ไม่ยืดเยื้อ ถ้าคู่กรณียอมรับ ข้อเสียคือถ้าผู้แพ้ไม่ยอมรับจะเกิดความรู้สึกไม่พอใจ ซึ่งชัง หรือถึงกับเคียดแค้น

5.2 ยุทธวิธีแบบแพ้-แพ้ การแก้ปัญหาแบบนี้คือการที่ทั้งสองฝ่ายต่างก็ไม่ได้ตามที่ต้องการ มักจะใช้วิธีอ้อมข้อมกันหรืออาจหาคนกลางช่วยตัดสินใจ ซึ่งอาจออกมาเป็นแบบแพ้-แพ้ หรือ แพ้-ชนะ ก็ได้

5.3 ยุทธวิธีแบบชนะ-ชนะ คือการที่ทั้งสองฝ่ายต่างก็ได้ตามที่ตนเองต้องการ โดยวิธีร่วมมือกันแก้ปัญหาและพยายามหาวิธีการที่จะสามารถช่วยให้ทั้งสองฝ่ายบรรลุผลสำเร็จ ไม่มีฝ่ายใดแพ้ ฝ่ายใดชนะ

6. ทักษะการแก้ปัญหา การรวมกันแก้ปัญหาเป็นกลุ่มนั้น ต้องประสบความสำเร็จมากกว่าการแก้ปัญหาเพียงคนเดียว

วิธีการแก้ปัญหาของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey's Method) ซึ่งพามาเลาเลท และ โจแอนน์ แวนเดอร์มาร์ค (Leth & Vandermark) เรียกว่า วิธีคิดแบบการสร้าง (Constructive Thinking) ประกอบด้วย

1. กำหนดขอบเขตของปัญหาให้แน่นอน
2. วิเคราะห์ปัญหา
3. ตั้งสมมติฐานอย่างมีหลักการและเหตุผล
4. ระดมสมองเพื่อหาคำตอบที่ถูกต้องเหมาะสมที่สุดจากสมมติฐานที่ตั้งไว้
5. ตัดสินใจนำคำตอบนั้นไปใช้ในการทำงาน

ข้อควรคำนึงในการแก้ปัญหาจะต้องสำรวจและพิจารณาในแต่ละขั้นตอนก่อนที่จะเริ่มขั้นต่อไป

7. ทักษะการประเมินผลการทำงานกลุ่ม การประเมินผลงานนั้น พิจารณาได้ทั้งคุณภาพของงานที่ปรากฏ และคุณภาพของผู้ร่วมงาน ซึ่งทั้งสองส่วนนี้มีอิทธิพลต่อกัน ถ้าผู้ร่วมงานคุณภาพดีจะได้งานมีคุณภาพดี ถ้าผู้ร่วมงานไม่ดีก็จะส่งผลต่อคุณภาพของงานให้ไม่ดี

8. ทักษะการนำเสนอผลงาน การนำเสนอผลงานเป็นขั้นตอนสุดท้าย เป็นการถ่ายทอดเรื่องราวตลอดจนวิธีการต่างๆ ไปยังผู้ฟังซึ่งต้องอาศัยเทคนิคและกรรมวิธีที่สามารถโน้มน้าวผู้ฟังให้เข้าใจอย่างชัดเจน และรวดเร็ว ผู้เสนอผลงานอาจเป็นผู้นำกลุ่มสมาชิกในกลุ่มหรือทั้งสองฝ่าย

4.2 ลำดับขั้นการสอนตามหลักการเรียนรู้ของกระบวนการกลุ่ม

ในการจัดการเรียนการสอนให้เป็นไปตามหลักการเรียนรู้ของกระบวนการกลุ่มนั้น ทิศนา ขัมมณี (2528) ได้กล่าวไว้ว่า "การสอนโดยใช้กระบวนการกลุ่มนั้น ไม่ได้

หมายถึง "การสอนแบบแบ่งกลุ่ม" ที่มีลักษณะเป็นเพียงการแบ่งกลุ่มผู้เรียน แล้วปล่อยให้
นักเรียนทำงานกันไป เสร็จแล้วนำผลงานมาประเมินเท่านั้นแต่หมายถึง การสอนที่

1. ครูให้ความรู้และแนวทางแก่ผู้เรียนเกี่ยวกับบทบาท หน้าที่ และวิธีการที่ผู้
เรียนจะทำและ ใช้ในการทำงานร่วมกันเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ
2. ครูฝึกให้ผู้เรียนแสดงพฤติกรรม/ปฏิบัติตนในการรวมกลุ่ม และการทำงาน
กลุ่มอย่างถูกต้องเหมาะสม
3. ครูฝึกให้ผู้เรียนวิเคราะห์ปัญหาของกลุ่มและแก้ปัญหาของกลุ่มได้

ดังนั้นในการจัดลำดับชั้นการสอน โดยการใช้กระบวนการกลุ่มให้มีประสิทธิภาพ ตาม
ความมุ่งหมาย ทิศนา แชมมณี และเยาวพา เดชะคุปต์ (2522) จึงได้จัดลำดับไว้ 5 ขั้นตอน
ดังนี้

1. จุดมุ่งหมายของการสอน จะต้องมียั้งจุดมุ่งหมายทั่วไป และจุดมุ่งหมายเชิง
พฤติกรรม
2. การจัดประสบการณ์การเรียนรู้หรือกิจกรรม ควรเป็นประสบการณ์ที่ช่วยให้
ผู้เรียนสามารถเข้าใจด้วยตนเองได้อย่างถ่องแท้ ซึ่งมีแนวการจัดดังนี้
3. การวิเคราะห์ประสบการณ์การเรียนรู้ เพื่อให้การเรียนรู้กว้างขวางยิ่งขึ้น
และมีการรับรู้ที่ตรงกัน จึงต้องมีการอภิปรายเพื่อวิเคราะห์ประสบการณ์การเรียนรู้
4. การสรุปและนำหลักการไปประยุกต์ใช้ ควรร่วมกันสรุปโดยคิดแบบสังเคราะห์
เชื่อมโยงแนวคิดของแต่ละคนให้ผสมผสานกัน ช่วยกันหาแนวทางในการนำหลักการที่ได้ประยุกต์
ใช้ให้เข้ากับตนเอง ให้เข้ากับคนอื่นเพื่อแก้ปัญหาในอนาคตเพื่อพัฒนาสังคม และประยุกต์ใช้เพื่อ
สร้างสรรค์สิ่งใหม่
5. การประเมินผล จะช่วยให้ทราบว่า การสอนตรงตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้
หรือไม่ เพียงใด

เยาวพา เดชะคุปต์ (2522) ได้กล่าวเพิ่มเติมอีกว่า "การสอนโดยอาศัย
ทฤษฎีกระบวนการกลุ่มสัมพันธอันมีหลักการ ซึ่งครูผู้สอนจะนำไปเป็นแนวทางในการจัดการ
เรียนการสอน ได้ดังนี้

หลักการข้อที่ 1 การจัดตั้งจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอน (Objective) ให้ตรงตามความต้องการทางการศึกษา คือส่งเสริมพัฒนาการของผู้เรียน ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ ความรู้สึกหรือด้านจิตใจ ด้านสังคมและสติปัญญาไปพร้อมกันทุก ๆ ด้าน เพราะองค์ประกอบเหล่านี้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

หลักการข้อที่ 2 การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ (Learning Experiences) ซึ่งควรเป็นประสบการณ์ขั้น เริ่มแรกที่ผู้เรียนสามารถเข้าใจอย่างถ่องแท้ด้วยตนเอง (Insign) ซึ่งจะเกิดขึ้นได้เมื่อผู้เรียนเป็นผู้ลงมือคิดค้นเสาะแสวงหาสิ่งที่ต้องการเรียนรู้ด้วยตนเอง

หลักการข้อที่ 3 การพัฒนาความสามารถทางปัญญา (Intellectual Development) และมนุษยสัมพันธ์ (Human Relationship) จะทำได้โดยให้ผู้เรียนร่วมวิเคราะห์ ประสบการณ์การเรียนรู้จากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งที่ตนได้พบในระหว่างการทำงานกลุ่ม

หลักการข้อที่ 4 การสรุปและนำหลักการไปประยุกต์ใช้ (Application in Reallife) โดยให้ผู้เรียนรู้จักอภิปรายเพื่อหาข้อสรุปหลักการของสิ่งที่ได้เรียนมา หลังจากนั้นก็ช่วยให้ผู้เรียนได้มีโอกาสคิดค้นเพื่อนำหลักการที่มีอยู่ไปประยุกต์ให้เข้ากับตนเอง เพื่อใช้ปรับปรุงบุคลิกภาพและพฤติกรรมของตนให้เหมาะสมยิ่งขึ้นและนำไปใช้เพื่อแก้ปัญหาหรือสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ต่อไปในอนาคต

การนำหลักการไปประยุกต์นั้นทำได้ 5 ลักษณะคือ

1. การประยุกต์ให้เข้ากับตนเอง (Backhome Situation)
2. การประยุกต์ใช้กับผู้อื่น (Application for Other)
3. การประยุกต์เพื่อแก้ปัญหาในอนาคต (Problem Solving)
4. การประยุกต์เพื่อใช้ในสังคม (Social Development)
5. การประยุกต์เพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ (Invention)

หลักการข้อที่ 5 การประเมินผล (Evaluation) การประเมินผลจะช่วยให้ทราบถึงพัฒนาการของผู้เรียน ความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหาและวิธีการเรียนรู้ ตลอดจนช่วยให้ผู้สอนสามารถประเมินผลการสอนของตนเองว่าได้ประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด วิธีการประเมินผลการเรียนรู้ที่วิธีหนึ่ง คือ การให้ผู้เรียนได้ประเมินผลการเรียนรู้ของตนเอง (Self Evaluation) ซึ่งมีการประเมินผลได้ในสองลักษณะ คือ

1. การประเมินผลสัมฤทธิ์ของกลุ่ม (Group Achievement)
2. การประเมินผลความสัมพันธ์ในกลุ่ม (Intergroup Relation)

อย่างไรก็ตาม ทิศนา แชมมณี (2522) ได้ให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมถึงหลักการเรียนรู้ที่เกี่ยวกับกระบวนการกลุ่มดังนี้

1. การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ควรเป็นไปอย่างมีชีวิตชีวา ดังนั้นผู้เรียนจึงควรมีบทบาทรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตน และมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ของตน
2. การเรียนรู้เกิดขึ้นจากแหล่งต่าง ๆ กัน มิใช่จากแหล่งใดแหล่งหนึ่งเพียงแหล่งเดียว ประสบการณ์ ความรู้สึกนึกคิดของแต่ละบุคคลถือว่าเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญ
3. การเรียนรู้ที่ดีจะต้องเป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากความเข้าใจ จึงจะช่วยให้ผู้เรียนจดจำและสามารถใช้การเรียนรู้นั้นให้เป็นประโยชน์ได้ การเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นผู้ค้นพบด้วยตนเองนั้นจะมีส่วนช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจลึกซึ้งและจดจำได้ดี
4. กระบวนการเรียนรู้นั้นมีความสำคัญ หากผู้เรียนเข้าใจและมีทักษะในเรื่องนี้แล้วจะสามารถใช้เป็นเครื่องมือแสวงหาความรู้ และคำตอบต่าง ๆ ที่ตนต้องการ
5. การเรียนรู้ที่มีความหมายแก่ผู้เรียนคือ การเรียนรู้ที่สามารถนำไปใช้ได้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องภายในประเทศ

เยาวพา เตชะคุปต์ (2517) ได้ทำการศึกษาทฤษฎีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์สำหรับการสอนในระดับประถมศึกษา โดยสร้างแบบตัวอย่างทฤษฎีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์สำหรับการสอนในระดับประถมศึกษา ให้เป็นแนวทางสำหรับครูและผู้สนใจนำไปจัดการเรียนการสอนและสร้างบทเรียนนำไปทดลองใช้สอนนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4, 5, 6 ผลจากการทดลองค้นคว้าปรากฏว่า

1. สามารถนำไปใช้กับผู้เรียนที่มีระดับอายุและความสามารถที่แตกต่างกัน ได้จริง
2. พบว่าการเรียนการสอนตามทฤษฎีกลุ่มสัมพันธ์นี้จะได้รับความรู้ได้ลึกซึ้ง

ปลุกฝังทัศนคติและค่านิยมส่งเสริมมนุษยสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้เรียน และส่งเสริมบรรยากาศการเรียนรู้แบบประชาธิปไตย

ปีทมา เทพอักษรพงศ์ (2517) ได้ทำการวิจัยค้นคว้าเรื่อง "การสอนอ่านเอาเรื่องภาษาอังกฤษด้วยกระบวนการกลุ่ม" โดยทำการทดลองสอนนักเรียนสองกลุ่ม กลุ่มทดลองสอนด้วยวิธีกระบวนการกลุ่ม กลุ่มควบคุมสอนด้วยวิธีแปล ผลปรากฏว่าสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียนทั้ง 2 กลุ่ม แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญ และสรุปได้ดังนี้

1. นักเรียนกลุ่มทดลองร้อยละ 86.66 ชอบการเรียนรู้ด้วยวิธีกระบวนการกลุ่ม
2. นักเรียนกลุ่มทดลองจำนวนร้อยละ 13.33 ไม่ชอบการเรียนรู้ด้วยกระบวนการกลุ่ม

ผู้วิจัยได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ควรมีการทดลองและศึกษาผลต่อไปในระยะยาว รวมทั้งควรศึกษาวิจัยโดยใช้ระบบเวลามากขึ้น

มาลินี เหมะธูลินทร์ (2517) ทำการวิจัยเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างความคิดสร้างสรรค์กับผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนชั้นปีที่สาม โรงเรียนเพาะช่าง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความคิดสร้างสรรค์กับผลสัมฤทธิ์ในการเรียนและเพื่อเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มที่มีผลสัมฤทธิ์ในการเรียนสูงกับต่ำ ซึ่งเป็นการศึกษาความคิดสร้างสรรค์เฉพาะนักเรียนศิลปะแต่ละวิชาเอก คือ แผนกฝึกหัดครูประถมศึกษาช่าง แผนกวิจิตรศิลป์ และแผนกหัตถกรรม จำนวน 184 คนโดยใช้แบบทดสอบของมิเนโซตาที่ทอร์เรนซ์พัฒนาขึ้น ผลการวิจัยสรุปได้ว่าความคิดสร้างสรรค์ทั้งสามด้านคือความคิดคล่อง ความคิดยืดหยุ่นและความคิดริเริ่มของนักเรียนชั้นปีที่สาม มีความสัมพันธ์ในทางบวกกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน นักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงและนักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำ มีความคิดสร้างสรรค์ทั้งสามด้านไม่แตกต่างกัน นักเรียนชาย และนักเรียนหญิง มีความคิดสร้างสรรค์ทั้งสามด้านไม่แตกต่างกัน

อัจฉรา แยมสรวล (2518) ได้ทำการวิจัยค้นคว้าเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างผลสัมฤทธิ์วิชาวาดภาพกับความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนระดับประถมศึกษา โรงเรียนสาธิต

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตัวอย่างประชากรที่ใช้ในการศึกษาเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ปีการศึกษา 2518 จำนวน 199 คน โดยใช้แบบทดสอบความคิดสร้างสรรค์ที่ดัดแปลงมาจาก มิเนโซตา (Minnesota Test of Creative Thinking) ผลของการวิจัยปรากฏว่า ผลสัมฤทธิ์วิชาวาดภาพมีความสัมพันธ์กับความคิดสร้างสรรค์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ค่าสหสัมพันธ์มีค่าตั้งแต่ 0.205-0.338 ซึ่งเป็นค่าที่อยู่ระดับต่ำ ส่วนนักเรียนชายและนักเรียนหญิง มีความคิดสร้างสรรค์ไม่แตกต่างกัน

ฉันทนา ภาคบงช (2518) ได้วิจัยค้นคว้าทดลองสอนสังคมศึกษา หน่วย "วันสำคัญของชาติ" ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ด้วยกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์หลังจากที่เรียน ด้วยกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์แล้ว พบว่า

1. นักเรียนโดยส่วนรวม ทั้งที่เรียนเก่ง ปานกลางหรืออ่อน ต่างมีพัฒนาการทางด้านสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05
2. ในด้านของนักเรียนรายกลุ่ม พบว่า นักเรียนกลุ่มเก่งและกลุ่มปานกลาง มีพัฒนาการทางทัศนคติอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05
3. นอกจากนั้นยังพบว่าก่อนการเรียนด้วยวิธีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ ทัศนคติของนักเรียนทุกกลุ่มไม่แตกต่างกัน แต่หลังจากเรียนแล้ว นักเรียนกลุ่มเก่งและอ่อนจะมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การเรียนด้วยกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์นั้น ให้ผลแก่ผู้เรียนทุกระดับ ทั้งทางด้านสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนและด้านทัศนคติ นอกจากกลุ่มอ่อนซึ่งมีทัศนคติแตกต่างไปจากกลุ่มเก่ง จึงอาจได้รับผลจากการเรียนด้วยกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ไม่ทัดเทียมกับกลุ่มเก่งและปานกลางนั่นเอง

พัชรี เอี่ยมทัศน์ (2519) ทำการวิจัยเรื่อง การเปรียบเทียบผลการสอนวิทยาศาสตร์ หน่วย "ร้อยละ" โดยวิธีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์และวิธีสอนแบบธรรมดา ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ผลปรากฏว่าสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียนทั้งสองกลุ่มไม่แตกต่างกัน แต่เมื่อทำการทดสอบใหม่อีกครั้งหลังจากการสอบหลังสอนผ่านไปแล้วหนึ่งเดือน ผลปรากฏว่า สัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียนกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ

ที่ระดับ .05 คือสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียนกลุ่มที่ได้รับการสอนด้วยวิธีการบวนการกลุ่มสัมพันธ์สูงกว่ากลุ่มที่ได้รับการสอนด้วยวิธีธรรมดา และในด้านทัศนคติปรากฏว่าการเรียนด้วยวิธีการบวนการกลุ่มสัมพันธ์ทำให้นักเรียนเกิดทัศนคติที่ดีต่อวิชาที่เรียน

รังสิมา ศิริฤกษ์นิพนธ์ (2521) ได้ทำการวิจัยเรื่องการดัดแปลงแบบทดสอบความคิดสร้างสรรค์ของทอร์แรนซ์สำหรับใช้กับนักเรียนไทยชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อดัดแปลงแบบทดสอบความคิดสร้างสรรค์ของทอร์แรนซ์ ทั้งที่เป็นภาพและภาษาเขียน ตัวอย่างประชากรที่ใช้ในการศึกษาคือนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 ปีการศึกษา 2520 ในกรุงเทพมหานคร จำนวน 400 คน ผลที่ได้คือความตรงของแบบทดสอบข้อหนึ่งจากหลายข้อพบว่า เมื่อใช้คะแนนศิลปศึกษาเป็นเกณฑ์คะแนนความคิดสร้างสรรค์จากแบบทดสอบชนิดรูปภาพมีความสัมพันธ์กับเกณฑ์นั้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และพบว่าแบบทดสอบความคิดสร้างสรรค์ของทอร์แรนซ์ ทั้งชนิดรูปภาพและภาษา มีค่าความเที่ยง 0.71-0.87 และอำนาจจำแนกของแบบทดสอบชนิดรูปภาพมีค่า 0.083-0.942 ชนิดภาษามีค่า 0.039-0.727

ปราณีเต มาลัยวงศ์ (2523) ได้วิจัยค้นคว้าเพื่อเปรียบเทียบความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่เรียนวิชาศิลปศึกษาโดยวิธีการบวนการกลุ่มสัมพันธ์กับการสอนตามปกติ ผลจากการทดลองค้นคว้าปรากฏว่า กลุ่มทดลองมีความคิดสร้างสรรค์สูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนการเปรียบเทียบทัศนคติด้านศิลปศึกษา และด้านมนุษยสัมพันธ์ของกลุ่มตัวอย่างทั้งสอง ไม่แตกต่างกัน

มณฑนา อังตระกูล (2524) ได้ศึกษาวิจัยการใช้กิจกรรมกลุ่ม เพื่อพัฒนามโนภาพแห่งตนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โดยการฝึกกิจกรรมกลุ่ม ผลจากการค้นคว้าวิจัย พบว่า นักเรียนที่ได้รับการฝึกกิจกรรมกลุ่มมีการเปลี่ยนแปลงมโนภาพแห่งตน แตกต่างจากนักเรียนที่ไม่ได้รับการฝึกกิจกรรมกลุ่มอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 แสดงว่ากิจกรรมกลุ่มสามารถพัฒนามโนภาพแห่งตนของนักเรียนได้

สมภพ ลีวิวรรณ (2525) ได้ศึกษาค้นคว้าวิจัยเรื่องการเปรียบเทียบความคิด

สร้างสรรค์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่เรียนสังคมศึกษาโดยวิธีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ และวิธีสอนแบบปกติ ซึ่งสมภพ สิริวรรณ ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า "กลุ่มสัมพันธ์ (Group Process) คือการเรียนการสอนที่ผู้เรียน ได้มีโอกาสทำกิจกรรมร่วมกันเป็นกลุ่ม ทั้งกลุ่มขนาดใหญ่และขนาดเล็ก ขณะทำงานกลุ่มทุกคนจะมีอิสระในการทำงานและจะต้องให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ส่วนวิธีสอนแบบปกติหมายถึงการสอนที่ยึดจุดประสงค์กิจกรรมการสอน สื่อการเรียนและการประเมินผลตามที่กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ กำหนดไว้ในคู่มือการสอน ผลจากการวิจัยค้นคว้าพบว่า ความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนกลุ่มที่เรียนโดยวิธีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์สูงกว่ากลุ่มที่เรียน โดยวิธีสอนแบบปกติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

เตชา นุ่มพันธ์ (2525) ได้ทำการวิจัยเพื่อศึกษาผลของการสอนเรื่องสมการ โดยกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ในด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนคณิตศาสตร์ ความภูมิใจในตนเอง และทัศนคติต่อวิชาคณิตศาสตร์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โดยแบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็นกลุ่มทดลอง ซึ่งสอนโดยวิธีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ และกลุ่มควบคุมซึ่งสอนแบบบรรยาย ผลการวิจัยพบว่าการสอนโดยกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนคณิตศาสตร์ ความภูมิใจในตนเอง และทัศนคติต่อวิชาคณิตศาสตร์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

สมาน สายสุข (2525) ได้ทำการวิจัยทดลองใช้กิจกรรมกลุ่ม ในการพัฒนาพฤติกรรมกล้าแสดงออกในชั้นเรียน โดยใช้โปรแกรมการฝึกกิจกรรมกลุ่ม ผลจากการศึกษาพบว่า นักเรียนที่ได้รับการฝึกกิจกรรมกลุ่ม มีพฤติกรรมกล้าแสดงออกในชั้นเรียน สูงกว่าก่อนการฝึก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และพบว่านักเรียนที่ฝึกกิจกรรมกลุ่มมีการพัฒนาพฤติกรรมกล้าแสดงออกในชั้นเรียนสูงกว่านักเรียนที่ได้รับการสอนแบบบรรยายอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ธารทิพย์ เสรินทวัฒน์ (2531) ได้ทำการวิจัยเรื่องการศึกษาความคิดสร้างสรรค์ของผู้ประกอบอาชีพนักศิลป์ มีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบลักษณะของความคิดสร้างสรรค์ ประเภทความคิดริเริ่ม ความคิดคล่อง ความคิดยืดหยุ่น และความคิดละเอียดลออระหว่างพื้นความรู้ สถานภาพวิชาชีพ สถานภาพบุคคล และสถานภาพการเรียน เครื่องมือที่

ใช้เป็นแบบทดสอบที่ดัดแปลงมาจากแบบทดสอบของกิลฟอร์ดและคริสเตนเสน (Guilford & Chritensen) ผลการวิจัยปรากฏว่า บุคคลที่ได้รับรางวัลในการประกอบอาชีพสร้างสรรค์งานนิเทศศิลป์ที่มีพื้นฐานความรู้ต่างกัน มีความคิดสร้างสรรค์ไม่แตกต่างกันแต่ความคิดยืดหยุ่นของผู้มีพื้นฐานความรู้สื่อสารมวลชนกับพื้นฐานความรู้ทางศิลปะแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และบุคคลที่ได้รับรางวัลมีความคิดสร้างสรรค์ไม่แตกต่างกันจากบุคคลที่ไม่ได้รับรางวัล และนิสิตระดับปริญญาตรีที่อยู่ในหลักสูตรต่างกัน มีความคิดสร้างสรรค์ไม่แตกต่างกัน

วิรัตน์ คุ่มคำ (2535) ได้ทำการวิจัยเชิงทดลองเรื่องการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่เรียนศิลปะศึกษาด้วยกลวิธีระดมสมอง วัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อศึกษาการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนที่เรียนศิลปะ โดยวิธีระดมสมอง โดยใช้ตัวอย่างประชากรเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนวัดสี่ลูก กรุงเทพมหานคร เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบทดสอบความคิดสร้างสรรค์ของทอร์แรนซ์ชนิดรูปภาพ แบบ ก ผลการวิจัยสรุปได้ว่าคะแนนความคิดสร้างสรรค์ทุก ๆ ด้านหลังการเรียนศิลปะศึกษาด้วยกลวิธีระดมสมองสูงกว่าก่อนการเรียน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การสอนศิลปะศึกษาด้วยกลวิธีระดมสมองช่วยส่งเสริมการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ให้สูงขึ้นได้

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องในต่างประเทศ

เบอร์การ์ต (Burgart, 1961) ได้ทำการวิจัยค้นคว้าเรื่องความสัมพันธ์ของประสบการณ์ทางศิลปะที่มีต่อบุคลิกภาพกับความคิดสร้างสรรค์ทั่วไปและการปฏิบัติการทางสุนทรียภาพ มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์ทางศิลปะต่อบุคลิกภาพ ความคิดสร้างสรรค์ทั่วไปและการแสดงออกทางสุนทรียภาพ ผลการวิจัยสรุปว่า ประสบการณ์ทางศิลปะและความคิดสร้างสรรค์ทั่วไปมีความสัมพันธ์กันในทางบวกอย่างมีนัยสำคัญ ประสบการณ์ทางศิลปะที่สำคัญอย่างยิ่งต่อนักการศึกษาทางศิลปะ ได้แก่การตอบสนองเชิงสร้างสรรค์ 2 ประเภท คือ ความคิดสร้างสรรค์ทางภาพ ซึ่งสูงกว่าความคิดสร้างสรรค์ทางภาษา และพบว่า บุคลิกภาพเชิงสร้างสรรค์และการแสดงออกทางสุนทรียะ มีความสัมพันธ์กันในทางบวกกับประสบการณ์ทางศิลปะ

วิลเลียม (William, 1971) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความคิดสร้างสรรค์ด้านความคิดละเอียดลออ (Originality) กับคะแนนด้านวิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ศิลปะเชิงภาษา ดนตรีและทัศนศิลป์ พบว่าความสัมพันธ์ระหว่างความคิดละเอียดลออกับคะแนนรวมด้านศิลปะเชิงภาษา ดนตรีและทัศนศิลป์มีความสัมพันธ์กันในระดับสูงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

เดวิด วิลเลียม ไรท์ (Wright, 1972) ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการทำงานของกลุ่ม ความพอใจในผลงานของกลุ่มรวมทั้งความพอใจทางด้านอารมณ์ของสมาชิกในกลุ่ม เกี่ยวกับการทำงาน ซึ่งมีผู้นำการอภิปรายกลุ่ม 2 ประเภท คือประเภทใช้กลุ่มเป็นศูนย์กลาง และประเภทใช้ผู้นำของกลุ่มเป็นศูนย์กลาง โดยใช้นักศึกษาของมหาวิทยาลัยเวย์น (WAYNE STATE UNIVERSITY) จำนวนทั้งสิ้น 56 คน แบ่งเป็น 14 กลุ่ม กลุ่มละ 4 คน ให้เวลาในการอภิปรายครั้งละ 20 นาที ผลจากการสังเกตและการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามปรากฏว่า ไม่มีความแตกต่างระหว่างผู้นำทั้ง 2 ประเภท ต่อกระบวนการทำงานของกลุ่ม ความพอใจในผลงานของกลุ่มและความพอใจทางด้านอารมณ์ของสมาชิกในกลุ่ม

เจมส์ โจเซฟ เล็กซ์ (Lex, 1973) ทำการศึกษาค้นคว้าทดลองกับนักศึกษาปีที่ 1 ของมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในรัฐอินเดียนา (INDIANA) ให้กลุ่มควบคุมได้รับการสอนแบบเก่า กลุ่มทดลองใช้วิธีสอนแบบกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ (Group Dynamics หรือ Non-Structured Group Experience) ผลจากการทดสอบก่อนสอนและหลังสอน พบว่าไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญระหว่างกลุ่มทั้งสอง แต่พบว่ากลุ่มทดลองมีความพอใจในประสบการณ์ที่ได้รับ กล่าวว่ายินดีร่วมกิจกรรม และอยากเรียนแบบกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์อีก

เบ็ตตี้ เจน มีดาวล์ (Meadows, 1986) ได้ทำการค้นคว้าวิจัยเพื่อศึกษาถึงอิทธิพลของคุณค่าของผู้ที่มีส่วนร่วมในกระบวนการกลุ่มและการตัดสินใจในการกระทำ จากโรงเรียนในระดับมัธยม จำนวน 3 โรงเรียนในเมืองเดนเวอร์ สหรัฐอเมริกา การวิจัยค้นคว้าใช้วิธีการสัมภาษณ์ การสังเกต การวิเคราะห์จากเอกสารและการประเมินค่าตัวเองของกลุ่มตัวอย่าง คุณค่าที่เชื่อว่าจะมีอิทธิพลต่อกระบวนการกลุ่มประกอบไปด้วยคุณค่าด้านต่าง ๆ ดังนี้

การร่วมมือในการทำงาน ความสุขุมรอบคอบ การแลกเปลี่ยนข่าวสารหรือความรู้ใหม่ ๆ วิธีการแก้ปัญหา ความรับผิดชอบ ฯลฯ เป็นต้น ผลปรากฏว่า คุณค่าต่าง ๆ ของผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการกลุ่ม จะมีอิทธิพลต่อการปฏิบัติงานของกลุ่ม ทั้งในทางลบและทางบวก

หวาง (Hwang, 1986) ได้ทำการวิจัยเพื่อตรวจสอบประสิทธิภาพของการแสดงท่าทางเคลื่อนไหวและการกระตุ้นทางดนตรีที่ใช้ในโปรแกรมศิลปะ ในด้านการคิดเชิงสร้างสรรค์และการสร้างสรรค์ทางศิลปะของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 มีการออกแบบโดยผ่านการเคลื่อนไหวหรือละครเชิงสร้างสรรค์ มากระตุ้นความคิดของเด็กและการกระตุ้นด้วยดนตรี เปรียบเทียบกับการกระตุ้นทางศิลปะด้วยการสอนแบบเดิม โดยใช้การตั้งคำถามทางภาษา เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบทดสอบความคิดสร้างสรรค์ของทอร์เรนซ์ชนิดรูปภาพ แบบ ก (TTCT Form A) และแบบทดสอบการวาดภาพเชิงสร้างสรรค์ของหวาง (HCDT) ผลการศึกษาค้นพบว่า การกระตุ้นด้วยการเคลื่อนไหวและการกระตุ้นด้านดนตรีในบทเรียนศิลปะ นั้น มีประสิทธิผลเช่นเดียวกับการตั้งคำถามของภาษา

รัสตอม (Rustom, 1987) ได้ทำการวิจัยเพื่อเปรียบเทียบความคิดสร้างสรรค์ของนักศึกษาที่เรียนวิชาจิตกรรมกับนักศึกษาที่เรียนวิชาออกแบบกราฟิกและเพื่อเปรียบเทียบความคิดสร้างสรรค์ระหว่างกลุ่มที่เริ่มต้นเรียนกับกลุ่มที่เรียนในชั้นสูง โดยใช้แบบทดสอบความคิดสร้างสรรค์ของทอร์เรนซ์ (TTCT Booket B.) กับตัวอย่างประชากรจากมหาวิทยาลัยอิลลินอยส์และโรงเรียนสอนศิลปะแห่งชิคาโก รวม 160 คน ผลจากการวิจัยพบว่า นักศึกษาที่เรียนในชั้นสูงของทั้งสองวิชา มีความคิดสร้างสรรค์สูงกว่านักศึกษากลุ่มที่เริ่มต้นเรียนทั้งสองวิชา และนอกจากนั้นยังพบว่านักศึกษาที่เรียนวิชาออกแบบกราฟิกทั้งที่เริ่มต้นเรียนและที่เรียนในชั้นสูง มีความคิดสร้างสรรค์สูงกว่านักเรียนที่เรียนวิชาจิตกรรม

เกษร ธิตะจारी (Keasorn Thitacharee, 1989) ได้ทำการวิจัยเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างความคิดสร้างสรรค์กับการรับรู้ทางการมอง และเพื่อเปรียบเทียบความคิดสร้างสรรค์กับรูปแบบของการรับรู้ทางการมองระหว่างนิสิตนักศึกษาจิตรศิลป์ปีที่ 1 กับปีที่ 4 ของประเทศไทยกับสหรัฐอเมริกา โดยใช้แบบทดสอบความคิดสร้างสรรค์ของทอร์เรนซ์

ชนิดรูปภาพแบบ ข. กับแบบทดสอบการรับรู้ทางการมอง ตัวอย่างประชากรคือนักศึกษาไทย ชั้นปีที่ 1 จำนวน 60 คน ชั้นปีที่ 4 จำนวน 60 คน นักศึกษาอเมริกันชั้นปีที่ 1 จำนวน 48 คนชั้นปีที่ 2 จำนวน 46 คน ผลการวิจัยพบว่า ความคิดสร้างสรรค์กับการรับรู้ทางการมอง ไม่มีความสัมพันธ์กัน และความคิดสร้างสรรค์ระหว่างนักศึกษาไทยกับนักศึกษาสหรัฐอเมริกา ไม่มีความแตกต่างกันทางสถิติ

ฟิลลิปส์ (Phillips, 1989) ได้ทำการวิจัยเพื่อศึกษาถึงการใช้ความคิดละเอียดลออในการปฏิบัติงานออกแบบของนักศึกษาในระดับวิทยาลัย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบทดสอบความคิดสร้างสรรค์ของทอร์เรนซ์ (TTCT, Form A) กลุ่มตัวอย่างประชากรมี 2 กลุ่มคือ กลุ่มที่มีความคิดละเอียดลออสูงและต่ำ ทำการทดลอง โดยให้ทั้งสองกลุ่มปฏิบัติการออกแบบ และบันทึกภาพโดยใช้วิดีโอถ่ายทำขณะที่กำลังปฏิบัติการออกแบบทุกขั้นตอนด้วยเครื่องมือของเขาเอง (PSCIT) เพื่อเก็บข้อมูล ผลของการวิจัยปรากฏว่า กลุ่มผู้มีความคิดละเอียดลออสูง แตกต่างจากกลุ่มที่มีความคิดละเอียดลออต่ำ ในเรื่องระดับความคิดละเอียดลออของกระบวนการสร้างสรรค์งาน และพบว่าหากให้ระยะเวลาในการปฏิบัติงานยาวนานออกไป ความคิดละเอียดลออของทั้งสองกลุ่มจะใกล้เคียงกัน และผู้ที่มีประสบการณ์มากจะตัดสินใจเรื่องการแสดงออกทางความคิดละเอียดลออได้ชัดเจน คล่องแคล่วมากกว่า ผู้ที่มีความคิดละเอียดลออต่ำ ผู้ที่มีความคิดละเอียดลออต่ำจะประเมินผลงานในแง่ลบมากกว่า ผู้ที่มีความคิดละเอียดลออสูง

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ได้นำเสนอข้างต้น สรุปได้ดังนี้

1. การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์มีส่วนสัมพันธ์กับการเรียนและการทำกิจกรรม-ศิลปะศึกษา
2. การเรียนการสอนโดยใช้วิธีกระบวนการกลุ่มสามารถช่วยให้นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงขึ้นกว่าการสอนแบบปกติ
3. การเรียนการสอนโดยใช้วิธีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์มีส่วนช่วยในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนได้
4. สมาชิกของกลุ่มที่มีส่วนร่วมในกระบวนการกลุ่มจะมีอิทธิพลต่อกลุ่มในคุณค่าด้านต่าง ๆ